

**Prof. UWr, dr hab. Zdzisław J. Winnicki**  
**Uniwersytet Wrocławski, Wrocław, Polska**

## **Ideologia państwowa Republiki Białoruś**

### **Antecedencje**

W roku 2003, opracowując metodę badania *współczesnej białoruskiej doktryny i historiografii*<sup>1</sup>, a właściwiej współczesnej białoruskiej *polityki historycznej* odnoszącej się do stosunków z Polską i miejscową polskością, przedstawiliśmy periodyzację etapów kształtowania białoruskiej świadomości narodowej (białorusizacji) na przełomie XIX–XX wieku głównie w relacjach z miejscową polskością:

„Białorusizacja” w powyższym (szerokim – kulturowym) i węższym (antypolskim) rozumieniu miała naszym zdaniem następujące etapy:

- przełom XIX i XX wieku – białoruskie odrodzenie inteligentkie, praktycznie wyłącznie wśród osób ze środowiska katolickiego, na ogół szlacheckiego, z rodzin powszechnie uważanych (i uważających się za polskie) – zasięg ograniczony;
- 1918–1921 – okres próby budowy zrębów niepodległej państwowości białoruskiej w formule Białoruskiej Republiki Ludowej – zasięg znacznie szerszy, ale nadal ograniczony, niepowszechny\*;  
\* znaczną (i przymusową „białorusizację” na terenach tzw. Ober-Ost<sup>u</sup> w czasie okupacji w latach 1915–1918 prowadzili Niemcy, preferujący na tych obszarach ruch białoruski i litewski z jednoczesną dyskryminacją miejscowego żywiołu polskiego),
- 1924–1936 (1937) – „białorusizacja” sterowana – powszechna w ujęciu sygnalizowanym wyżej, zakończona terrorem;
- 1939–1941 – „białorusizacja sowiecka” stosowana wyłącznie na zagarniętych obszarach polskich województw wschodnich tzw. „Zachodniej Białorusi”, ponadto masowe deportacje i terror;
- 1942–1944 – „usilna białorusizacja” realizowana przez białoruskie instytucje kolaboracyjne przy wsparciu niemieckiego zarządu okupacyjnego; równoległą „białorusizacyjną” pracę ideolo-

---

<sup>1</sup> Por. Z. J. Winnicki, *Współczesna doktryna i historiografia białoruska (po roku 1989) wobec Polski i polskości*, Wrocław 2003, s. 620.

giczną realizowały na terenie „czasowo okupowanych zachodnich obwodów BSSR” sowieckie organizacje polityczne (struktura KPB–KPZR) i sowiecka partyzantka zwalczająca w terenie przede wszystkim polskie oddziały Armii Krajowej;

- 1944–1956 (1957) – „białorusizacja” przez ekspatriację (tzw. repatriacja do powojennej Polski – urzędowe określenie *ewakuacja*), deportację, terror, dekatolizację i depolonizację instytucji (likwidacja resztek szkolnictwa polskiego w roku 1949) i masowe nieuznawanie deklaracji polskości przez miejscową ludność wiejską jako etap na drodze do powszechnej sowietyzacji wszystkich narodowości BSSR;
- 1991–1995 – „białorusizacja” podjęta przez antysystemowych białoruskich działaczy odrodzeniowych, a po ich włączeniu w struktury władzy (parlament, komisje parlamentarne) – sterowana państwowo, w ujęciu zbliżonym do działań z lat 20. XX wieku w przedwojennej BSSR;
- współcześnie (1996–2013) – „białorusizacja” – ideologicznie i urzędowo stosowana ambiwalentnie; zwalczana jako prąd ruch opozycyjny i „nacjonalistyczny”, popierana [przez państwo] jako element kulturowy (zwłaszcza ludowy), świadomościowy ... i depolonizacyjny zarazem polegający na wspieraniu dalszej białorusizacji liturgii w Kościele oraz delegalizacji Związku Polaków na Białorusi.

Etapy 3, 4, 5, 6 łączyły się z represjami antypolskimi z terrorem fizycznym i ludobójstwem (Kuropaty, Katyń, mordy ewakuowanych więźniów w roku 1941, *Syberia*) włącznie<sup>2</sup>.

Wszystkie te etapy oddziaływały także na Białorusinów etnicznych, z tym że szczególnie istotne znaczenie miały tutaj etapy: 1, 2, 5 i 6. Od roku 2003 doszedł etap 9. – *ideologia państwowa Republiki Białoruś*, który trwa już dziesięć lat i jest po okresie sowietyzacji najdłuższym (i rozwijającym się) etapem kształtowania państwowej, obywatelskiej i narodowej świadomości współczesnych Białorusinów oraz obywateli białoruskich innych narodowości (około 20% mieszkańców). Powyższe w odniesieniu do Białorusinów można zatem skorygować następująco:

---

<sup>2</sup> *Ibidem*, s. 37–38.

- białoruski ruch odrodzeniowy przełomu XIX i XX wieku;
- okres proklamowania Białoruskiej Republiki Ludowej (BRL) 1918–1921;
- koncepcja *białorusizacji* sowieckiej z lat 1924–1936/1937;
- 1942–1944 „usiłna białorusizacja” realizowana przez białoruskie instytucje kolaboracyjne przy wsparciu niemieckiego zarządu okupacyjnego – równoległą „białorusizacyjną” pracę ideologiczną realizowały na terenie „czasowo okupowanych zachodnich obwodów BSSR” sowieckie organizacje polityczne (struktura KPB–KPZR) i sowiecką partyzantkę;
- sowietyzacja/rusyfikacja na tle doktryny przebudowy społeczeństwa ZSSR w kategorię *ludzi radzieckich* (Białoruś sowiecka odczuła tego szczególnie, trwające do chwili obecnej skutki) – od roku 1937 praktycznie do końca ZSSR;
- okres poszukiwań po 1989 roku – narodowa koncepcja historii i tzw. II białorusizacja w okresie rządów Szuszkiewicza
- od 1994 roku (początek autorytarnych rządów Aleksandra Łukaszenki i budowy modelu białoruskiego);
- od 2003 roku ideologia państwowa Republiki Białoruś – powszechna państwowa koncepcja edukacyjno-polityczna obywateli Republiki Białoruś.

## Jak skutkowały te etapy?

**1. Etap.** Nie miał praktycznie żadnego znaczenia dla ogółu prawosławnych wówczas w zdecydowanej większości chłopów raczej nieposiadających świadomości narodowej. Popierający cara i cerkiew chłop (blisko 90% białoruskiej ludności) z Ziemi Białoruskich<sup>3</sup> (nie „Białorusi” w sensie politycznym) nie miał zaufania do odrodzeniow-

---

<sup>3</sup> Pojęcie „Ziemi Białoruskie” (za Piotrem Eberhardtem) stosujemy w odniesieniu do obszaru dzisiejszego (2013 r.) państwa Białoruskiego z jednoczesnym odnoszeniem tego właśnie terenu do zjawisk i zdarzeń historycznych. Trudno bowiem o szczególnie dookreślenie obszaru państwowo białoruskiego w przeszłości. Nie uważamy w przeciwieństwie do autorów białoruskich WKL za „państwo białoruskie” w dzisiejszym tego pojęcia (państwa) znaczeniu. Z tej przyczyny nie można mówić o Białorusi jako o państwie w sensie historycznym, gdyż nie wiadomo, o jaki obszar w danym momencie może chodzić.

ców tego okresu, kojarząc ich jako katolików z Polakami (tak jak dzisiaj Aleksander Łukaszenko traktuje Z. Paźniaka i St. Szuszkiewicza) i *panami*, jako że w większości byli pochodzenia szlacheckiego. Powstały natomiast załączki białoruskiego piśmiennictwa politycznego i kulturowego.

**2. Etap.** Wpływ etapu *drugiego* był natomiast znaczący i trwa po dzień dzisiejszy. Przypomniana data proklamacji BRL dotarła do świadomości Białorusinów w okresie *rządów Szuszkiewicza* i była obchodzona jako święto narodowe na miarę polskiego *11 Listopada*. BRL nie była państwem *sensu stricte*, była załączkiem, próbą budowy państwowości wspierana przez cesarskie Niemcy okupujące Ziemie Białoruskie cesarstwa rosyjskiego, a następnie przez władztwo polskie na tych terenach aż do wybuchu wojny bolszewicko-polskiej, potem zaś (w opozycji do Polski i Sowietów) przez niepodległe państwo litewskie. BRL wytworzyła załączki administracji centralnej, zręby białoruskiej wojskowości, próbowała zyskać uznanie międzynarodowe, intensywnie prowadząc prace w tym kierunku zarówno wśród mocarstw Ententy, jak i krajów sąsiednich. Ideologicznie proklamowała ustrój socjalistyczny (socjaldemokratyczny) zbliżony do koncepcji rosyjskich *eserów*, których koncepcje były najlepiej znane politykom BRL. W epizodzie BRL współcześni białoruscy historycy i politycy upatrują podłoże bolszewickiej decyzji późniejszego proklamowania BSSR (abstrahując od znaczenia czynnika polskiego w polityce sowieckiej). Znaczenie BRL taktycznie docenili (uwzględnili) bolszewicy, ale też socjalistyczne kręgi BRL doceniły znaczenie narodowo-kulturalne zaistnienia sowieckiej państwowości białoruskiej. Ostatni przywódcy BRL na uchodźstwie na czele z Wacławem Łastowskim (Wacław Łastouski) uznali, że BSSR realizuje cele narodowe Białorusinów (państwowość, kultura), rozwiązali rząd emigracyjny i przybyli do ZSSR – BSSR, gdzie po podpisaniu stosownej umowy<sup>4</sup> włączyli się w etap *I białorusizacji* (większość zosta-

---

<sup>4</sup> Tekst umowy z roku 1923 zawartej przez przedstawicieli emigracyjnych białoruskich partii socjalistycznych: Białoruska Partia Socjal-Rewolucyjna, Białoruska Partia Socjal-Demokratyczna oraz Białoruska Partia Socjalistów–Federalistów reprezentowane przez Aleksandra Głowińskiego [Hławinski], Aleksandra Walkowicza i Anufryja [Onufry] Hałubincawa z pełnomocnikami rządu BSSR Fiodor [Chwiedar] Żyłunowicz i „płk. Ignatowski” [Ihnatouski] – umowę potwierdził „pieczęcią i podpisem” w dniu ostatnim lutego 1923 r. *Ludowy Komisarz BSSR* Czerwiakou; opublikował ostatnio portal „AR-

ła następnie eksterminowana w drugiej połowie lat 30.). Znaczeniu BRL w okresie I-szej *białorusizacji* poświęcano sporo uwagi w pierwszych latach BSSR, o czym świadczy między innymi powstawanie w tym czasie obiektywnych opracowań naukowych na jej temat<sup>5</sup>.

Mimo że decyzją władz po roku 1996 wprowadzono inne białoruskie narodowe święto Dzień Wyzwolenia Mińska 3 lipca 1944 roku, data proklamacji BNR 21 marca 1918 roku jest powszechnie znana na dzisiejszej Białorusi i prywatnie doceniana także w kręgach zależnych od władz, np. w białoruskich środowiskach akademickich. W przyszłości może być dniem/idea łączenia Białorusinów wokół ... kolejnego etapu białoruskiej koncepcji narodowo-państwowej. Datę powstania i idee BNR krytycznie, ale z podaniem istoty zjawiska, przekazuje (nie może przemilczeć!) teoria projektu ideologii państwowej Republiki Białoruś.

**3. Etap. I białorusizacja** (sowiecka) znajduje się w centrum uwagi białoruskich badaczy problematyki. Porównują ją do *II białorusizacji* okresu rządów Szuszkiewicza jako wyrazu forsowania projektu *odrodzeniowego* (por. zamieszczone wyżej uwagi R. Joffe'go). Wnioski wprowadzane z obu społecznie nieudanych koncepcji *białorusizacji* brane są pod uwagę w tworzeniu współczesnych programów politycznych białoruskiej opozycji antysystemowej. Zwraca na nie uwagę teoria ideologii państwowej Republiki Białoruś.

Etap ten i sowiecka państwowość białoruska okresu 1919–1936/1937 (wprowadzenie unitaryzującej i powszechnie sowietyzującej konstytucji ZSSR z 1936 roku oraz początek zmasowanego terroru stalinowskiego likwidującego odrębności narodowe na rzecz początków budowania społeczeństwa *ludzi sowieckich*) wymaga krótkiej refleksji wyjaśniającej.

---

СНЕ. Paczatak” pod tytułem *Няхай жыве вольная, незалежная і непадзельная Рэспубліка*, <http://arche.by/by/page/science/8364>.

<sup>5</sup> Por. np. wydany w Mińsku w 1994 roku reprint z roku 1921 wydanego w Moskwie opracowania: Ф. Турук, *Белорусское движение. Очерк истории национального и революционного движения белорусов*. С приложением образцов нелегальной литературы, важнейших документов белорусских политических партий и национальных организаций и этнической карты белорусского племени, составленной акад. Э. Ф. Карским, Государственное издательство, Москва 1921, Репринтное издание – *Минская картографическая фабрика Белгеодезии*, Минск 1994.

Obecnie mamy także do czynienia z próbami formułowania *a contrario* do projektu ipRB, koncepcji o nazwie *białoruska ideologia narodowa*. Koncepcji tej poświęcona jest druga część niniejszego szkicu.

27 marca 2013 roku upłynęło dziesięć lat od ogłoszenia inicjatywy prezydenta Republiki Białoruś, który na specjalnym spotkaniu „wyższych kadr zarządzających republiką”, redaktorów głównych organów prasowych i mediów elektronicznych oraz wybranych rektorów wyższych uczelni wygłosił wykład-dyrektywę o niezbędności opracowania idei państwowej RB, którą nazwał *ideologią państwową Republiki Białoruś*.

W ciągu kolejnych lat, jakie upłynęły od owego seminarium na Białorusi (RB), powstał cały system założeń teoretycznych ideologii państwowej Republiki Białoruś (ipRB) oraz rozbudowany aparat wdrażania tego systemu w życie na każdym szczeblu organizacji państwowej: od ministerstw, przez szkolnictwo wyższe i średnie, sieć terenowych organów administracji państwowej, jednostki administracji wydzielonej (wojsko, milicja) aż do przedsiębiorstw państwowych miejskich i wiejskich, a nawet organizacji społecznych (prorządowe NGO). Systemowi temu poświęciliśmy odrębną monografię<sup>6</sup>.

W niniejszym studium zasygnalizujemy natomiast reakcję – efekt na ipRB, jaką wywołały białoruskie środowiska niezależne i opozycyjne. Najpierw jednak przywołamy główne tezy/cechy samej ipRB jako realnego instrumentu politycznego stosowanego w utrwalaniu władzy a ogólniej, systemu politycznego RB.

W przywołanej monografii o projekcie ipRB, o jej genezie, okolicznościach wprowadzenia (przyjęcia) oraz teoretycznym wymiarze treści napisaliśmy:

„Naszym zdaniem Białorusini z powodów uwarunkowania cywilizacyjnego nadal będą *cywilizowani* w formach, jakie ustali dominujący układ władzy. Są do tego przyzwyczajeni. Proeuropejskie grupy opozycyjne różnych zawodów raczej nieprędko uzyskają wpływ na *rząd dusz* białoruskich zwłaszcza, że same nie mają – by powiedzieć po *tutejszemu* – „jednolitej ideologii”. Taki współczesny białoruski paradoks wy-

---

<sup>6</sup> Z. J. Winnicki, *Ideologia państwowa Republiki Białoruś – teoria i praktyka projektu. Analiza politologiczna*, Wrocław 2013, s. 506.

нікаючы з „historycznego doświadczenia *ludu* [народ] бiałорускіго”. Стад міжы іннымі пытанія – тэзы, якія ставіаю прадстаўніцелі бiałорускіх эліт опозыцыйных, ктòре брзміа: *Бiałору́с: па́ństwo, але јeszcze не на́рòд*<sup>7</sup> або: *Сы на Бiałору́сі сја Бiałору́сіні?*<sup>8</sup>.

Длатега *ідеалогія па́нства Републікі Бiałору́с* дўго јeszcze бѣдзе кшталтавала Бiałору́сіноў *en masse* і јак пргнозује Паваў Усау (Паваў Усов), skutki powyższego бѣдја трава і дўготрава по-водујае значаа „деформаа умыслава [sic] (полытаа) Бiałору́сіноў”, со незыкве утрудні евантаане змянае полытаа-устраюве в прызластаі<sup>9</sup>.

**На падставе прадстаўленых выжэй разважан і прывалаан можа ствердзіа, із на тейрае пражекта іпRB складаја сја:**

1) трейсы *выјсцаіве*, за якія налжае узнаа встпнаа канцепае Прездента RB;

2) трейсы *пйрватне*, за якія налжае узнаа пражопыае апысаве ујае в пйрвыах *ксыжкывах* опрааываніах Акадemy Zarządzania пры Презденты RB (глўвнне опрааыванне тыпу Князев<sup>10</sup> і таравысжаа му омўвненіа);

3) трейсы *продедутыае – базаве*, то јест сыстем подрѣаыкў акадemyкыах *падстав ідеалогіі па́нства РБ*;

4) *дыскысја навукава* заварта в подрѣаыкўах *теоріі ідеалогіі і навукава* дыскысја в постаа звыжаныах таа фрмаа прыаыаыкўах *наукава*, *пражагандыва*х і подобней *дыскысји* „публыаыае”;

5) трейсы *пражагандывае*, до ктòрых налжае стаа посержаны зетстав тематыаыае, тзв. *Једнолытаах Днй Інформаваніа*,

---

<sup>7</sup> Грыгоры Ёфѣ (Richard Joffe), *Белару́сь: дзяржава, але јаша не нааыа* // *Геапалытаае месца*, *op.cit.*, s. 149–164.

<sup>8</sup> Марплз Давід Р. (David R. Marples), *Ці ёсца у Беларусі беларусы? (Пытанне беларускай ідэнтыаыасці)*// *Геапалытаае месца Беларусі ў Эўропе і свеае* (пад рѣдакыаыае Валера Булгакава), Варшава 2006, s. 173–178.

<sup>9</sup> P. Usow *Mechanizmy polityczne kształtowania świadomości autorytarnej społeczeństwa białoruskiego*, „Wschodnioznawstwo”. *Wybrane problemy badań wschodnich* (red. Z. J. Winnicki, W. Baluk, G. Tokarz), Wrocław 2007, s. 456–477.

<sup>10</sup> Станіслава Ныкыфорыва Князев (ред.), *Основы ідеалогіі беларускаго государства. Учебное пособие для вузов*, Wydawca: Редакцыяна-іздательскыае ааытра Академыі Управленія пры презденты Републікі Беларусь, Мінск 2004, s. 491. Nakład 5 000.

6) okolicznościowe *wytyczne* i *tezy* zawarte w *wystąpieniach, posłaniach, wykładach, wywiadach* i innych oficjalnych wystąpieniach prezydenta RB,

7) bieżące *uzupełnianie* i *objaśnianie* związane z praktyką *wiertkali ideologicznej* upowszechniane na użytek *pracy ideologicznej* (np. treści *Planów pracy ideologicznej* poszczególnych poziomów *wiertkali* i służb ideologicznych w administracji, przemyśle, szkolnictwie, służbach państwowych i „innych organizacjach”).

Odrębną kategorią formułowania treści projektu ipRB we wszystkich jego siedmiu przejawach jest praca propagandowa białoruskich *SMI*, której nie omawiamy w niniejszym opracowaniu, gdyż badanie tej kwestii stanowi domenę metod komunikowania społecznego<sup>11</sup>.

Ideologię tę do praktyki, to jest we wszystkich instytucjach rządowych, państwowych, administracji terenowej, samorządowych, szkolnictwie wszystkich szczebli oraz w tzw. kolektywach pracowniczych (czyli załogach – składach osobowych) przedsiębiorstw wszystkich szczebli, wdraża **blisko pięciotysięczny aparat tzw. wiertkali ideologicznej** zawodowej i funkcjonalnej (zastępcy kierowników jednostek państwowych wszelkiego rodzaju). Samą ipRB jej pierwszy conceptualista Aleksander Łukaszenko określił jako „immunologiczny system państwowy, gdzie źródłem jego ideologii są tradycje narodu białoruskiego”. „Ideologia państwowa Republiki Białoruś” to projekt mający w założeniu (zamyśle jego głównego autora A. Łukaszenki) skonsolidować społeczeństwo Białorusi wokół systemu współczesnego ustroju państwa i jego celów, oddzielenie od „szkodliwych wpływów” Zachodu i jednocześnie maksymalne zbliżenie z „wschodniosłowiańskim” sąsiadem – Rosją. To również akcja mająca na celu zdezwuowanie w opinii publicznej działań tych kręgów opozycji, które stawiają przed społecznością dzisiejszej Białorusi propozycję budowy społeczeństwa obywatelskiego w kształcie zbliżonym do tego, jaki realizowany jest od ponad 20 lat w Polsce, na Litwie, Węgrzech, Czechach. „Ideologia” Łukaszenki to, naszym zdaniem, swoista kontrpropozycja dla lansowanej przez kręgi odrodzeniowe *białorusizacji* na podstawie tzw. narodowej koncepcji historii oraz doktrynalne jej opisanie (uzasadnienie) w postaci

---

<sup>11</sup> Z. J. Winnicki, *Ideologia państwowa Republiki Białoruś ...*, *op. cit.*, s. 338–339.



opracowań lub koncepcji likwidacji „analfabetyzmu funkcjonalnego” współczesnych Białorusinów<sup>12</sup>.

Obok teorii ipRB istnieje praktyka *ideologii państwowej Republiki Białoruś*. Praktyka odnosi się przede wszystkim do przekonywania białoruskiego społeczeństwa o bezalternatywności *historycznego wyboru Białoruś, modelu białoruskiego*, w tym formy efektywnego modelu sprawowania władzy w RB opierającego się o system konstytucyjny *rządów autorytetu* (por. nasze uwagi na temat ewolucji ustroju konstytucyjnego RB), zasad ekonomii oraz systemu zarządzania ze szczególnym uwzględnieniem administrowania w obwodach (województwa) i rejonach (powiaty), a tam w państwowych jednostkach gospodarczych, oświatowych, usługowych oraz prorządowych organizacjach społecznych.

Praktyka projektu ipRB stosowana przez jednostki *wiertkali ideologicznej* służy propagowaniu bieżących i długoterminowych planów (programów) społeczno-ekonomicznych państwa, których założenia przedstawiane są na Ogólnobiałoruskich Zebraniach Ludowych: *silna i rozkwitająca Białoruś*, planów (programów) wytyczanych na podstawie powyższego w obwodach, rejonach i gminach, a także resortowo w przedsiębiorstwach i innych jednostkach gospodarczych. Sprowadza się to do *mobilizowania mieszkańców i pracowników* w kierunku wykonywania planów jednostek i innych zadań „gospodarczo-społecznych” oraz oczywiście wspierania polityki państwa (wewnętrznej i zagranicznej) wytyczanej i wdrażanej przez organy państwowe zgodnie z zaleceniami Kierownika Państwa. Obejmuje zatem aktywizację zapewniającą wykonywanie planów produkcyjnych, dyscyplinę i jakość pracy, plany rozwoju usług, oświatę i wychowanie zgodnie z planami w tym zakresie, rozwój opieki zdrowotnej, wypoczynku i rekreacji mieszkańców, zapewnienie bezpieczeństwa i porządku publicznego, organizacje kampanii wyborczych, informację o celach polityki państwowej i regionalnej, wyjaśnianie bieżących kampanii produkcyjnych i społeczno-politycznych.

---

<sup>12</sup> Zwracamy uwagę na ten specyficzny zwrot-pojęcie nawiązujące wprost do pojęcia „budownictwo socjalistyczne”, charakterystycznego dla powszechnej retoryki sowieckiej, stosowany obecnie.

Praktykę ipRB realizuje scentralizowany system państwowy. Praktyka ta nosi nazwę „pracy [roboty] ideologicznej” (*идеологическая работа*). Definicję *pracy ideologicznej* (dalej: *ip*) formułuje przywołany wyżej A. B. Czeszczewik, według którego *ip to: ukierunkowany system działań organów władzy oraz struktur władzy zmierzający do uformowania moralno-psychologicznej gotowości obywateli oraz mobilizacji kapitału ludzkiego, dla realizacji bieżących oraz strategicznych zadań w ramach społeczno-politycznego i socjalno-ekonomicznego rozwoju państwa*<sup>13</sup>.

System wdrażany jest przez *ideologiczną wiertikal'* usytuowaną w centralnych i terenowych organach władzy państwowej, urzędach, uczelniach (także niepaństwowych!), przedsiębiorstwach, wojsku, służbach bezpieczeństwa oraz prorządowych organizacjach pozarządowych. Ważną rolę spełniają państwowe SMI. Czeszczewik dodaje przy tym, iż założenia dotyczące metod i sposobów realizacji *ip* (statuty – regulaminy) zostały opracowane przez Akademię Zarządzania przy Prezydencie RB (omówimy ich treść w dalszej części rozdziału). Na ich podstawie poszczególne jednostki państwowe opracowują własne, odpowiednie do typu organizacji (przedstawimy treści i założenia).

Siedmioletnia praktyka *ip* doczekała się także specjalnego omówienia na trzydniowej konferencji *metodologiczno-praktycznej* (18–19 marca 2010 roku) przeprowadzonej pod auspicjami Akademii Zarządzania zatytułowanej „System pracy ideologicznej w Republice Białoruś: stan obecny i perspektywy rozwoju”<sup>14</sup>. Prasa rządowa ilustrowała to w następujący sposób:

Seminarium dokonało podsumowania idei i praktyki funkcjonowania *wiertikali* i systemu *zastępców* niezawodowych. Sformułowało wnioski i dezyderaty do nauki (teoria) i praktyki (system *wiertikali* i wszystkie jednostki administracyjne oraz branżowe w państwie). Uznało ideę i praktykę jej funkcjonowania za sukces wspomagający *model (modele) białoruski* we wszystkich jego trzech wariantach: politycznym, społecznym i ekonomicznym. Utwierdziło władzę i samych siebie w nieodzowności *białoruskiej ideologii państwowej* dla dalszego budowa-

---

<sup>13</sup> А. Б. Чещевик, *Энциклопедия...*, *op. cit.*, s. 191.

<sup>14</sup> Por. sprawozdanie z konferencji – В. Волянюк, *Не надо бояться остроты! Вчера в Минске завершился республиканский семинар идеологических работников*, 20.03.2010. <[news.21.by/politics/2010/03/20/507664.html](http://news.21.by/politics/2010/03/20/507664.html)> [20.10.2014]

nia suwerennej, silnej i rozkwitającej Białorusi. Sprawozdawca seminarium redaktor rządowej gazety „Biełaruś Siegodnia” Witalij Wołjaniuk w tekście zatytułowanym: „*Не надо бояться остроты! Вчизера в Миńskie завияршилсия рияспублїканскія семинар ідеялагїцзїескїх рабаінікава*” po zadaniu sam sobie tytułowego pytania: „Cóż to jest [czym jest] ideologia białoruska?” przedstawił przebieg obrad, a także wrażenia, jakie nasunęły się mu po trzech dniach zjazdu białoruskich *ideologów praktyków*.<sup>15</sup> Relacjonował zatem Wołjaniuk: „na każdym metrze kwadratowym [Pałacu Republiki] twarzą w twarz spotykamy ideologów. Każdy to znalazisko dla dziennikarzy. Chętnie i otwarcie rozmawiają, odpowiadają, rozdają wizytówki. Wiarygodnie i pewnie zwracają się do kamer i mikrofonów. ... być może retoryka seminaryjnych wystąpień o ‘kompleksowej robocie’, w ramach której należy ‘pogłębiać’, ‘ulepszać’, ‘wzmocnić’, posiada swoje kompetentne audytorium odbiorców. Muszę jednakowoż przyznać, że mnie i moim kolegom dziennikarzom (a to przecież młodzi, samodzielnie myślący ludzie) niektóre wystąpienia plenarne wydały się infantylnie. Musieliśmy jednak przyznać i taka myśl obiegała kuluary, że współczesna praca ideologiczna w porównaniu z tym, co obserwowaliśmy 7–8 lat temu [np. praktyki terenowe opisane w podręczniku Matusiewiczza i Parieczinaj], to jakby porównywać współczesny 3D telewizor *panasonic* z dawnym sowieckim aparatem typu *rekord*. Modernizacja naszego aparatu ideologicznego uległa znaczącej modernizacji”. Dalej przywoływany dziennikarz wskazuje na przykłady tej „modernizacji”. Jednym z nich jest według niego wypowiedź i hasła ideologiczne wdrażane w fabryce powiatu Rzeczycza – „Mój zakład – mój honor” albo wskazywane skuteczne środki przeciwdziałania pijaństwu w kołchozie „Ojczyzna” w powiecie Białynicze, gdzie, jak z dumą podkreślał zakładowy *ideolog*, „doplacamy 10% wynagrodzenia niepijącym i niepalącym, palącym potrącamy 15% premii – idą ludzie do pracy, wisi tablica – będą pieniądze myślą ludzie – z przekonaniem opowiada Adam Waszkow – efekt kolosalny!” Z kolei z wykładu prof. Borysa Lepieszki „zebrani usłyszeli wezwanie, by nie bać się podejmowania ostrych kwestii, gdyż komfortowa sytuacja funkcjonowania władz zabija te władze; z czym w pełni zgodził się występujący w dalszej kolejności szef Administracji Prezydenta Władimir Makiej

---

<sup>15</sup> В. Волянюк, *Не надо бояться остроты! ...*, *op. cit.*

„wzywający ideologów Kraju [tu: aktyw seminaryjny] do aktywności i kreatywności ... Makiej zasygnalizował przy tym podstawowe kwestie związane z pracą ideologiczną, do jakich zaliczył *jedność narodową [nacja], sprawiedliwość, szlachetność i przyzwoitość stanowiących kamienie węgielne białoruskiej ideologii państwowej*, a praca ideologiczna oparta na podstawach ideologii – twierdził – *stanowi klucz do osiągnięcia konsolidacji naszego społeczeństwa* – rezultaty już są, potwierdzał Makiej, to głównie: *spadek przestępczości, zwiększająca się popularność krajowych SMI, ogólna stabilizacja w kraju no i wyniki kampanii wyborczych*. Redaktor SB–BS podkreślił przy tym z uznaniem, iż „Głowa [szef] Administracji przekazał ideologom szereg praktycznych wskazówek dla zwiększenia efektywności ich pracy w terenie; zaliczył do nich *nasycanie programów JDI problemami aktualnymi i wartościowymi, bo praca ‘oko w oko to serce roboty ideologicznej, podkreślam – bezpośrednie spotkania, a nie długie i nudne wykłady jak kiedyś na informacji politycznej’*”.

Jak donosił dalej Woljaniuk (wyraźnie koncentrujący się na podsumowującym wystąpieniu Makieja), szef Administracji ocenił i podsumował rolę białoruskich mediów, zaznaczając, że „niejednokrotnie dublują informacje; należy zwiększać nakłady prasy; podkreślił znaczenie prasy rejonowej *kupowanej nie dlatego, że są interesujące, ale dlatego, że tylko tam można zapoznać się z sytuacją w terenie* – „rajonki [powiatówki] winny konkurować ostrą walką – jakością i treścią”; w podobnym tonie ocenił telewizję „konkurującą ostatnio z kablówkami”, a także wskazał na „wzrastające znaczenie Internetu” w płaszczyźnie przekazu ideologicznego, gdyż „oponenci władzy wykorzystują ten środek bardzo intensywnie, ... należy wzmocnić wykorzystanie tego wzrastającego środka komunikacji społecznej – „umiejętnie odpowiadać na skomplikowane pytania, myśleć propaństwowo, posługiwać się nowymi technologiami komunikowania „to kluczowe zadania, którym winni sprostać ideolodzy państwowi tak, by ich praca była jeszcze efektywniejsza”<sup>16</sup>.

Nie znamy wyników badań socjologicznych (i nie wiemy, czy są w ogóle prowadzone) na temat wpływu pracy ideologicznej (zwłaszcza w zakładach pracy) na świadomość białoruskich pracowników. Wiado-

---

<sup>16</sup> *Ibidem.*

mo natomiast, że blisko 70% mieszkańców Białorusi nigdy nie przebywała za granicą (nawet na Litwie, w Polsce czy na Ukrainie). Wiadomo natomiast o czasowym wyłączeniu sieci telewizji rosyjskiej na całym terenie RB (miało to miejsce w okresie sporu o dostawy gazu z Rosji). W takich warunkach uprawniona jest teza, że indoktrynacja jako jedyna forma wyjaśniania białoruskiej polityki państwowej jest – zwłaszcza na prowincji – skuteczna i utrwala w świadomości Białorusinów poparcie dla *modelu* „historycznego wyboru Białorusi”.

*Podstawy ideologii państwowej* powiązane z zadaniami produkcyjnymi, lokalną polityką socjalną, kulturalną i przejawami zorganizowanego życia publicznego (święta, obchody, zawody itd.), masowym informowaniem w ramach JDI, propagandą centralnych i lokalnych mediów niewątpliwie skutkują światopoglądowo i ... przypominają Białorusinom znany im *model* sowiecki, który dobrze znali i z którym się żyli. Wszechstronna praca ideologiczna na różnych poziomach i prowadzona w rozmaitych (jak tutaj przedstawiono) formach buduje swoisty państwowy i lokalny patriotyzm, poparcie dla przedsięwzięć władz, utrwalając *model białoruski*. Przede wszystkim zaś poparcie dla systemu politycznego uosabianego z *baćką*-ojczulkiem dbającym o *narod* – Aleksandrem Łukaszenką Prezydentem jedyne suwerennego państwa białoruskiego, jakie znają współcześni Białorusini *en masse*.

Praktyka funkcjonowania projektu ipRB wdrażana jest za pomocą systemu powszechnej *pracy ideologicznej* na każdym szczeblu struktury administracyjnej, przemysłowej, usług publicznych, oświaty wszystkich stopni, służb publicznych i organizacji pozarządowych. Powyższe przedsięwzięcia *nałożone* na doświadczenie sowieckie, białoruski *mentalitet*, wypływający z *białoruskiego doświadczenia* historycznego, czynią z systemu *ideologii państwowej Republiki Białoruś* skuteczny środek swobodnego autarkizowania Białorusi w otoczeniu międzynarodowym. **Można postawić hipotezę, że gdyby kiedyś ten system uległ demontażowi na jakiś inny(?) nieznanym Białorusinom, następcy Łukaszenki sięgnęliby zapewne do próby wdrażania jakiejś kolejnej ideologii – białorusizacji (jak już to dwukrotnie miało miejsce i do czego próbują dochodzić w publicznej acz hermetycznej dyskusji**

**białoruskie środowiska niezależnej inteligencji narodowej<sup>17</sup>), a naród przekształcany w naciju pewnie by się podporządkował.**

Tymczasem dominuje projekt ipRB i mało wskazuje na to, by w przewidywanej przyszłości ustąpił innemu *projektowi*. A gdyby to nastąpiło, sądzimy, iż „naród partyzantów” – w rozumieniu *ludzi ostrożnych* – podejdzie praktycznie do ewentualnych nowych (kolejnych) *dyrektyw* władzy.

Poza sygnalizacją nie podjęliśmy w niniejszym opracowaniu kwestii samodzielnej roli *ideologicznej* białoruskich mediów prorządowych. Na rolę tę wskazuje zarówno teoria projektu ipRB, jak i w zakresie technicznym (współpraca, inspirowanie, wykorzystanie) praktyka tego projektu. Ideologiczna rola mediów białoruskich jest nie do przecenienia. To tuba propagandowa władzy (centralnej i lokalnej). Badanie mediów nie jest jednak zadaniem tego opracowania, zwłaszcza że potrzebne są do tego kompetencje medioznawcze.

Reakcją środowisk opozycyjnych na projekt ipRB były po pierwsze zdziwienie i drwina. Po drugie (częściowo słuszne) podejrzenie o resowietyzację białoruskiego życia publicznego.

Koncepcja „budowy ideologii państwowej” napotykała zdecydowaną krytykę białoruskich środowisk opozycyjnych i niezależnych. Ta ostatnia pochodzi ze środowisk opozycyjnych, które – zwłaszcza inteligentkie – kwestionują w ogóle potrzebę ideologizacji społeczeństwa i państwa zwłaszcza według zamysłu prezydenta RB<sup>18</sup>. Proponują natomiast propagowanie idei (a więc także swoiście rozumianej ideologii – ale narodowej, nie państwowej) poprzez kształtowanie świadomego narodu białoruskiego, opierając się na edukacji historyczno-ideowej, dla której opracowano nazwę (także przedmiot akademicki) „Белорусознаўство”<sup>19</sup>.

---

<sup>17</sup> Por. konferencja sygnalizowana w poprzednim rozdziale nt.: А. Э. Тарас (ред.), *Проблемы современной белорусской идеологии*. Материалы научно-практической идеологии (Минск, 3 ноября 2012 г.), Институт Белорусской Истории и Культуры, Рига 2012, s. 240.

<sup>18</sup> Por. Н. Прекьявічус, *Навошта Лукашэнку новая ідэалогія*, „ARCHE. Пачатак” Nr 3(26) 2003, s. 1–8, <[archeweb.hypermart.net/2003-3/prek303.html](http://archeweb.hypermart.net/2003-3/prek303.html)> [10.08.2009].

<sup>19</sup> І. А. Саракавік, *Беларусазнаўства*, Мінск 1998.

Wyżej przywoływane podręczniki napisali autorzy zatrudnieni na państwowych wyższych uczelniach RB. Na dzisiejszej Białorusi mimo wielu procesów odmiennych

Innym ujęciem lub odpowiedzią na koncepcję Łukaszenki jest druga, obok koncepcji białorusoznaustwa, wersja kontr-ideologii, która wbrew temu, co sugerują autorzy opozycyjni krytykujący ideologizację oficjalną (państwową), także ma charakter ideologii – jest koncepcją wychowania społeczeństwa (białoruskiego) poprzez likwidację jego „funkcjonalnego analfabetyzmu” będącego wynikiem trwającego zso-

---

od zachodzących w państwach posocjalistycznych odnotowujemy także zjawiska podobne. Do nich należy porównywany do sytuacji w Polsce gwałtowny wzrost liczby zaistniałych od niedawna szkół i uczelni niepaństwowych (w Polsce – niepublicznych). W państwach – dotąd republikach byłego ZSSR – ma to odmienne znaczenie z uwagi na to, że szkoły i uczelnie prywatne zatrudniają często młodszą kadre, nieobarczoną w takim stopniu jak starsza, ideologicznym odium „radzieckiej nauki socjalistycznej”. W szkołach tych, właśnie z tego powodu, by uporać się z naleciałościami komunistycznymi, jako pierwszych (do 2000 roku miało to miejsce także w uczelniach państwowych) wprowadzono przedmioty w założeniu „odkłamujące” dzieje Białorusinów i Białorusi. Przypominamy i podkreślamy, że jednym z takich przedmiotów jest „Białorusoznaustwo” („Białarusaznaustwa”). Jednym z takich podręczników jest książka autorstwa Iwana Sarakawika zatytułowana „Bielarusaznaustwa”. Zagadnienie przedmiotu – nauki białorusoznaustwa – autor wyjaśnia we wstępie. Stwierdza, iż przedmiot ów jako swego rodzaju „nowa edukacja Białorusinów” wprowadzono do szkół wyższych na Białorusi na „początku lat 90.”. Decyzje państwową w tej mierze, z której wynikała obowiązkowość jego nauczania, podjęło Ministerstwo Edukacji Republiki Białoruś w dniu 23.09.1992 r.

Analizując współczesne politologiczne i historiograficzne piśmiennictwo białoruskie, uważamy, że „nowa edukacja”, o której wspomina Sarakawik, nie jest niczym nowym w praktyce „politycznej” edukacji w najnowszych dziejach Białorusi (BSSR–RB). Już bowiem w dobie sowieckiego kursu na „białorusizację”, jaki ideologicznie i ogólnie (w celu ukształtowania „radzieckiego, świadomego Białorusina”) wprowadzono w BSSR w latach 20., władze wprowadziły podobny kurs edukacyjno-narodowy w celu obudzenia (nauczania) narodowej świadomości „mas białoruskich”. W tym właśnie celu obok wielu rozmaitych środków „białorusizacji”, na specjalnie utworzonym Białoruskim Uniwersytecie Ludowym wprowadzono „kurs wykładów – kurs białorusoznaustwa” (podkr. Z. J. W.), o którym współczesny, niesowiecki (niezależny) historyk białoruski D. W. Kariew pisze w samych superlatywach. Ukazanie się podręczników „Kursa białorusowiedienija” (po białorusku byłoby to „Bielarusaznaustwa” – Z. J. W.) Kariew tak ocenia: „Ukazanie się tych [takich] wydawnictw stało się znamienitym wydarzeniem w kulturowym życiu Białorusi [BSSR – Z. J. W.]” – por.: Д. В. Карев, *Белорусская историография конца XVIII – нач. XX в. и историческая память белорусов (историография и источники проблемы)* // *Наш Радавод. Кніга 7. Матэрыялы міжнароднай навуковай канферэнцыі ‘Гістарычная памяць народаў Вялікага Княства Літоўскага і Беларусі – XIII–XX ст.*, Гродна 1996, s. 10.

wietyzowania (kategoria człowiek radziecki [sowiecki] tzw. sowiek<sup>20</sup>) i daleko posuniętej denacjonalizacji lub a contrario nie osiągnięcia stadium świadomego narodu jako całości<sup>21</sup>. Obok świadomej *nacjonalizacji* Białorusinów przywoływana koncepcja w intencji jej twórców ma służyć budowie otwartego społeczeństwa obywatelskiego w liberalnej formule znanej w demokracjach zachodnich. Najbardziej zarysowany

---

<sup>20</sup> Sowiecka *internacjonalizacja* w BSSR miała wymiar jakby etapowy. Tworzenie *sowieka* (*sowiek* – sowietkij czelowiek) tutaj miało być z konieczności poprzedzone upowszechnieniem kategorii – radzieckiego Białorusina. Radziecki Białorusin miał być jednostką w pełni oddaną, akceptującą sowiecką państwowość i sowiecką ideologię. Miał też być efektem ostatecznie ukierunkowanego procesu narodotwórczego przeciwstawianego powstaniu narodu w normalnej (powszechnej w Europie) formule. Na Ziemiach Białoruskich proces taki był zasadniczo opóźniony przez wielorakie czynniki, w tym przede wszystkim brak własnej państwowości i wykształconej pełnej struktury społecznej charakterystycznej dla w pełni ukształtowanego narodu. Taka sytuacja, homogeniczny niemal w całości (*klasowy*) kształt tej struktury ułatwiał manipulacje. Jedną z jej form była manipulacja klasowa, na którą szczególnie podatne są społeczności składające się niemal wyłącznie z ludności chłopskiej, pozbawionej szerokiej rzeszy własnej narodowej inteligencji. To głównie było powodem, iż na białoruską świadomość narodową tak silnie oddziaływały ideologie skrajne – z jednej strony komunizm, z drugiej – prosty nacjonalizm. Nacjonalizm silnie ujawniony w okresie okupacji hitlerowskiej został zasadniczo siłą wypieniony po II wojnie światowej. Komunizm silnie zakorzeniony także na zachodzie dzisiejszej Białorusi, o czym świadczyły wydarzenia polityczne po 17 września 1939 roku, stał się ideologią dominującą – wprowadzoną zarówno w sposób naturalny (dobrowolny), jak i siłowo. Praktyka państwa sowieckiego nie dawała alternatywy. Sowiecki Białorusin miał być jedyną kategorią społeczną jako etap do wspomnianej koncepcji *sowieka* – członka politycznie homogenicznego *narodu radzieckiego*. Do takiej samej kategorii mieli być doprowadzeni tutejsi Polacy, by poprzez białoruskość przejść do internacjonalnej radzieckości. Był to proces szczególnie, gdyż polskość na omawianych terenach miała dla jej likwidatorów wymiar nie tyle ilościowy, co ideologiczny. *Polskość* stanowiła jednocześnie element nie tylko narodo-wo, lecz także cywilizacyjny, jak i *klasowo* obcy zarówno dla „zewnętrznych” Rosjan, jak i dla *tutejszych* Białorusinów. W Polsce *Ludowej* (PRL) zwolennikiem koncepcji *nowego narodu*, opracowującym w tym zakresie specjalną teorię, był socjolog-politolog Jerzy J. Wiatr: *Polska – nowy naród*, Warszawa 1971. O metodach stosowanych w latach bezpośrednio powojennych, potwierdzających nasze uwagi, napisał ostatnio znakomity białoruski badacz współczesnych stosunków białorusko-polskich Anatol Wialiki – Вялікі А., *Беларусь – Польшча ў XX стагоддзі. Невядомая рэпатрыяцыя 1955–1959 гг.*, Мінск 2007.

<sup>21</sup> Por. M. Śliwiński, W. Czekań, *Białoruś: ziemia niczyja?*, „Obóz” Nr 30 – Zeszyt Jubileuszowy, Warszawa 1996, s. 19–33.



projekt przedstawiło dwoje autorów: Святлана Крупнік і Уладзімір Мацкевіч (Światłana Krupnik i Uładzimir Mackiewicz).

By dojść do pożądanego stanu – jak dowodzą autorzy – należy przewyciężyć wspomniany analfabetyzm funkcjonalny polegający na nieumiejętności klasyfikowania przez społeczeństwo białoruskie wyzwań rzeczywistości społeczno-politycznej i ekonomicznej, a na tym tle własnego, obywatelskiego i narodowego zarazem, interesu. Autorzy uważają, iż gwałtowne zmiany po roku 1991, w tym w szczególności: warunki wolnego rynku, komputeryzacja, rozszerzenie na niespotykaną dotąd skalę przestrzeni informacyjnej, konfrontacja rzeczywistości poza granicami kraju (głównie „bliski Zachód”), spowodowały „szok własnej bezsilności – niemożności i wywołały poczucie frustracji. Zakonserwowani w sowieckim chronostasie Białorusini nie nauczyli się [nie byli w stanie] przystosowania do innowacji, jakie stały się koniecznością.

Zarys sposobów przewyciężenia *analfabetyzmu* społeczno-ekonomiczno-politycznego nazwanego przez przywoływanych autorów „funkcjonalnym”, to według Krupnik i Mackiewicza (Уладзімір Мацкевіч) – praca i działalność (oddziaływanie na społeczeństwo) niezależnych instytutów naukowych, niezależnych mediów, programy edukacyjne organizacji pozarządowych. Da to, jak twierdzą, łączny „efekt multiplikatoralny: im większa liczba ludzi stanie się [przez to] *nie-analfabetami funkcjonalnymi*, tym łatwiej proces [modernizacji] potoczy się w przyszłości” i – dodają dosyć *dialektycznie* – „pozbycie się stanu analfabetyzmu funkcjonalnego [w przytaczanym tutaj rozumieniu] to nie ‘rzecz w sobie’, a ‘rzecz dla siebie’”. Swoją koncepcję autorzy traktują jako alternatywę dla oficjalnie lansowanej „ideologii państwowej Republiki Białoruś”<sup>22</sup>. Próbie szerszej dyskusji białoruskich niezależnych intelektualistów na temat konkurencji dla ipRB poświęcamy drugi akapit niniejszego studium.

\* \* \*

Cechą szczególną współczesnego trwającego od ponad 20 lat białoruskiego dyskursu politycznego jest swoista dychotomia polegająca na wątpieniu w zdolności narodowo-polityczne samych Białorusinów jako

---

<sup>22</sup> Ibidem.

społeczeństwa w istocie *przednarodowego* lub o charakterze narodu *in statu nascendi*. Rzecz komplikuje dodatkowo używanie dwu pojęć: *narod* (lud) i *nacyja* (naród) traktowanych niekiedy jako synonimy lub w ogóle nierozróżnialnych. Swoista ambiwalencja białoruskich środowisk niezależnych z jednej strony domagających się demokratyzacji życia publicznego w rozumieniu europejskim a *winy* upatrujące wyłącznie w osobie „kierownika państwa”, a z drugiej wiodących dyskusje o kondycji Białorusinów dokumentowane takimi tytułami poważnych, wspomnianych wyżej publikacji, takich jak *Białoruś – ni Europa, ni Rosja* albo *Czy na Białorusi są Białorusini?* albo *Białoruś – państwo, ale jeszcze nie naród* świadczy o nieustabilizowanym **cywilizacyjnym** wyborze (kierunku wyboru) społeczeństwa jako całości. To ostatnie – tak uważamy – wynika z faktu, iż współczesna Białoruś znajduje się w sytuacji huntingtonowskiego *uskoku cywilizacyjnego*<sup>23</sup> i dojrzewa do statusu *państwa na rozdrożu*. Najnowsze badania niezależnego białoruskiego instytutu badań socjologicznych NISEP potwierdzają nasze wieloletnie obserwacje hipotezy stawiane w tej kwestii. Wprawdzie w ostatnim roku zmalała liczba zwolenników zjednoczenia z Federacją Rosyjską (z 46.9% do 23.9% – prawdopodobnie zmieni ten obraz przyznanie RB dwu mld USD i ustalenie korzystnych zasad dostaw gazu), jednak liczba zwolenników i przeciwników białoruskiego kursu proeuropejskiego jest mniej więcej równa (po około 35%)<sup>24</sup>, a zdecydowana większość przyznaje, iż najbliższa jest im *cywilizacja wschodniosłowiańska*, co według S. Huntingtona oznacza po prostu *rosyjsko-prawosławną*. Badając przemiany polityczne a następnie recydywę autorytaryzmu na współczesnej Białorusi, wielu autorów popełnia błąd metodologiczny, stosując jako zasadę tych badań aparat i standardy, które można określić jako europejsko-liberalne stosowane np. do ocen formułowanych wobec zjawisk politycznych w np. Polsce, na Litwie czy w Czechach. Stąd mię-

---

<sup>23</sup> Por. na ten temat Z.J. Winnicki, *Polska – Białoruś: uskoku i przenikanie cywilizacyjne. Uwagi dyskusyjne. Polityczne, religijne i kulturalne aspekty sprawy polskiej na kresach wschodnich*, (red. B. Grott), Kraków 2009, s. 231–253.

<sup>24</sup> *Większość Białorusinów przeciw zjednoczeniu z Rosją*: onet.wiadomości <[wiadomosci.onet.pl/swiat/wiekszosc-bialorusinow-przeciw-zjednoczeniu-z-rosja-son-daz-nisepi/3trb5](http://wiadomosci.onet.pl/swiat/wiekszosc-bialorusinow-przeciw-zjednoczeniu-z-rosja-son-daz-nisepi/3trb5)> [2.12.2014].

dzy innymi zdziwienie, że na Białorusi nic się nie zmienia<sup>25</sup>. Przyczyną niepowodzeń badawczych jest, naszym zdaniem, przede wszystkim lekceważenie metody paradygmatu cywilizacyjnego<sup>26</sup>.

## Tzw. projekty narodowe

Kształujący się jako naród Białorusini od przełomu XIX i XX wieku wobec braku tradycji narodowego państwa poddawani byli kolejno rusyfikacji, sowieckiej *białorusizacji*, ponownej zsowietyzowanej rusyfikacji, od czasu zaś rozpadu ZSRR ponownej próbie przyspieszonej *białorusizacji* narodowej, by po krótkim okresie przejść do stanu określanego nacjonalizacją państwową konkretnego modelu – modelu Republiki Białoruś stymulowanego teorią i praktyką ipRB. Stan ten jak nigdzie indziej w Europie Środkowej i Wschodniej zaskutkował koncepcjami tzw. projektów narodowych, czyli poszukiwania modelu, na podstawie którego winien powstać i rozwijać się współczesny naród białoruski. Naród, o jakim wypowiedział się jeden ze współczesnych niezależnych intelektualistów<sup>27</sup> białoruskich jako o „pierwszym i jedynym na świecie narodzie postmodernistycznym”<sup>28</sup>, to znaczy nazwał: *narodem tu i teraz*.

Taki stan świadomości społecznej obserwowany (badany) od około roku 1998 w BSSR a następnie w początkach RB, jak stwierdzają badacze, powoduje, że na współczesnej Białorusi konkurują trzy główne *projekty narodowe*.

---

<sup>25</sup> Por. dyskusja na ten temat w: *Białoruś dalsza droga do demokracji* (red. M. Iwanow), Wrocław 2011, por. także *Ograbiony naród. Rozmowy z intelektualistami białoruskimi*. Przeprowadzili Małgorzata Nocuń, Andrzej Brzezicki, Kolegium Europy Wschodniej im. Jana Nowaka-Jeziorańskiego, Wrocław 2007; *Ograbiony naród. Rozmowy z intelektualistami białoruskimi*. Przeprowadzili Małgorzata Nocuń, Andrzej Brzezicki, Kolegium Europy Wschodniej im. Jana Nowaka-Jeziorańskiego, Wrocław 2007.

<sup>26</sup> Szerzej na ten temat por. Białoruskie uwarunkowania cywilizacyjno-ustrojowe. Z. J. Winnicki, *Ideologia państwowa Republiki Białoruś – teoria i praktyka projektu. Analiza politologiczna*, Wrocław 2013, s. 41–66.

<sup>27</sup> Środowiska niezależne na Białorusi nie używają pojęcia „inteligencja” jako kojarzącego się z wpływami rosyjskimi. Stosują powszechnie pojęcie *intelektualiści*.

<sup>28</sup> W. Mackiewicz, *Religia – ideologia – program. Проблемы современной белорусской идеологии. Материалы научно-практической конференции* (Минск, 3 ноября 2012 года), ред. А. Тарас, Рига, s. 14.

Jeden ze znaczących białoruskich niezależnych politologów **Aleś**<sup>29</sup> [Aliaksandar/Aleksander] **Ancipienka** tak diagnozuje problematykę współczesnej świadomości narodowo-państwowej Białorusinów: „... Problem współczesnych Białorusinów jest związany z dwiema rzeczami: nie do końca uformowaną białoruską tożsamością narodową oraz mentalnością *homo sovieticus*. Obecny reżim walczy o ochronę człowieka radzieckiego i przez ten fakt proces formowania narodu – we współczesnym tego słowa znaczeniu – jest wstrzymywany, ale nie zatrzymany. Łukaszenka zaczynał swoją karierę polityczną od hasła ‘Z powrotem do Związku Radzieckiego’, które robi się coraz mniej aktualne i to paradoksalnie dzięki samemu prezydentowi. Większość Białorusinów jest zwolennikami niezależnego państwa... teraz mamy nasze państwo i jego tradycja będzie się rozwijała. Moi studenci, którzy podobnie oceniają te procesy, są gotowi walczyć, by tego państwa nie utracić. W tym sensie zwyciężyliśmy, tylko potrzebujemy czasu, aby stać się normalnym europejskim krajem i narodem”<sup>30</sup>.

Podobnie ocenialiśmy ten aspekt procesów narodowo-państwowych w RB w roku 2004<sup>31</sup>, w pełni zgadzając się z autorką analizy publikowanej na łamach niezależnego pisma „Kraj”<sup>32</sup>. Nie mniej dyskurs

---

<sup>29</sup> W klasycznej białoruszczyźnie, nawiązując przez to do chłopskiej tradycji, imiona męskie występują w podstawowej dla nich formie „zdrobniałej” np. Michał – *Michaś*, Wincenty – *Wikientij* – *Wincuk*, Jerzy – *Jury* (*Jurij*) – *Juraś*, Iwan (*Jan*) – *Janka*, Piotr – *Piatruś*, Aleksander – *Aleś*, Konstanty – *Kastuś* itd. Praktyka ta jest jednak obecnie stosowana niekonsekwentnie. Imion w *ludowej* (*народной*) wersji używają głównie białoruscy opozycjoniści por. np. Aleś Bialiacki (*Bielecki*) czy Wincuk Wiaczorka. Powszechnie nazewnictwo takie stosowane jest na białoruskiej wsi. Odrębną kwestią jest sprawa pisowni i brzmienia nazwisk zwłaszcza w odniesieniu do białoruszczonych nazwisk polskich i rosyjskich gdzie np. Bykow (*Быков*) *otrzymuje* zapis *Bykau* (*Быкаў*) a np. Poniatowski – *Paniatouski* (*Панятоўскі*). O Bieleckim już wspomiano.

<sup>30</sup> Partyzant – antybohater. Rozmowa z Alesiem Ancipienką. *Ograbiony naród*. ... *op. cit.*, s. 110–111.

<sup>31</sup> Z. J. Winnicki, *Ustrój polityczno-administracyjny ...*, *op. cit.*

<sup>32</sup> Tak uważa m.in. Barbara Tonkwist-Plewa upatrująca w utrwalaniu się państwowości RB podstawowego czynnika kształtowania się współczesnej białoruskiej świadomości narodowej i państwowej zarazem. Tezy swoje autorka przeciwstawia dotąd nieudanej próbie kształtowania wspomnianej świadomości opartej na powszechnym odrodzeniu języka białoruskiego, na co stawiali przede wszystkim działacze białoruskiego ruchu odrodzeniowego (*Białoruski Front Ludowy*) w pierwszej dekadzie niepodległości RB – por. Барбара Тонквіст-Плева, *Дылемы нацыянальнай ідэнтычнасці ў*

na temat unarodowienia Białorusinów trwa. Do tego stopnia, że w poważnej dyskusji naukowej, ale i politycznej zarazem badacze stawiają pytania: „czy są na Białorusi Białorusini”<sup>33</sup> lub analizują faktycznie realizowane (narastające) współcześnie *białoruskie projekty narodowe* (tu: tworzenia [sic] narodu białoruskiego w obrębie istniejącego białoruskiego państwa – Republiki Białoruś)<sup>34</sup>.

Z kolei autor jednego z bardziej rozpowszechnionych poglądów – analiz na powyższy temat wskazuje na współistnienie w koncepcjach politycznych dominujących w RB trzech „projektów narodowych” lansowanych przez białoruskich intelektualistów (*тры нацыянальныя праекты*): odrodzeniowy – *adradżenski* (*адраджэньскі*<sup>35</sup> nr 1.), liberalny (nr 2.) i *kreolski* (nr 3.). Przed szczegółową analizą Joffe odnosi się do samego faktu istnienia niezależnego państwa białoruskiego, przywołując następnie odwołany przez samego autora – pogląd wybitnego białoruskiego intelektualisty (redaktora czasopisma *ARCHE. Pачатак*) Walera Bułhakowa, który w tekście *Wybory prezydenta kreolów*<sup>36</sup> pisze o tym, że Łukaszenka wybrał drogę nacjonalizmu (białoruskiego). Richard Joffe nie zgadza się z tak przez niego określoną „pomyłką” Bułhakowa. Proponuje potraktować pojęcie „nacjonalistyczny” realistycznie, gdyż przywołując tezy Bułhakowa, „Łukaszenko swą polityką zrujnował jeden z podstawowych mitów kolonialnego myślenia o Białorusi; jakoby Białoruś taka biedna i uboga, że bez wejścia w skład Rosji nie mogłaby sama żyć ... za Łukaszenki istnieją paszporty narodowe, jest armia, sądy, milicja, ambasady i inne instytucje, które formują świadomość narodową. Wreszcie za Łukaszenki w świadomości masowej nastąpił ostry skręt w kierunku suwerenności: gdyby teraz za-

---

*Беларусі, Край – Kraj Polonica – Albaruthenica – Lithuanica*, Nr 1–2 (4–5), Minsk 2002, s. 11–20.

<sup>33</sup> Давід Р. Марплз (David R. Marples), *Ці ёсць у Беларусі беларусы? (Пытанне беларускай ідэнтычнасці)//Геапалітычнае месца Беларусі ў Эўропе і свеце* (пад рэдакцыяй Валера Булгакава), Варшава 2006, s. 173–178.

<sup>34</sup> Грыгоры Ёфэ (Richard Joffe), *Беларусь: дзяржава, але яшчэ ня нацыя //Геапалітычнае месца, op.cit.*, s. 149–164.

<sup>35</sup> Pojęcie pochodzi od nazwy ruchu społeczno-politycznego (obecnie podzielona partia): *Беларускі Народны Фронт Адраджэнне*) Białoruski Front Ludowy – *Odrodzenie*).

<sup>36</sup> В. Булгакаў, *Выбары прэзідэнта креолаў*, “*ARCHE. Пачатак*” Nr 4, 2001, <[arche.bymedia.net/2001-4/bulha401.html](http://arche.bymedia.net/2001-4/bulha401.html)> [20.03.2010].

rządzić swobodne wybory, siły, które wystąpiłyby za zjednoczeniem z Rosją, nie otrzymałyby wielu głosów” i dodaje od siebie „Można także zwrócić uwagę na to, jak podczas konferencji dla dziennikarzy rosyjskich 29 września 2006 roku Łukaszenko kategorycznie odrzucił jakąkolwiek możliwość inkorporacji Białorusi do Rosji. Wiadomo, bronił swojego reżimu, lecz problem w tym, iż Białoruś ma tylko jeden reżim, który *przecież* nie spadł z księżycą”<sup>37</sup>.

W przypadku *projektów narodowych* – projekt nr 1 – pisze Joffe – jako osadzony na wspólnotowości umocnionej językiem narodowym (tu: białoruskim) i „antykolonialnym duchem narodowo-wyzwoleńczym walczącym z kulturowym kolonializmem rosyjskim pomaga odróżniać świadomych Białorusinów od Rosjan”. To projekt odpowiadający doświadczeniom „innych narodów europejskich”. Projekt ten uważa Joffe za elitarny, a brak skuteczności tego projektu uznaje za skutek „pychy elit przekonanych o wyłącznym monopolu na białoruskość i odrzucaniu wszystkich rosyjskojęzycznych [tu: większość Białorusinów] także tych, którzy nie przyjmują jej wersji historii [Białorusinów i Białorusi] dodając, iż na niepowodzeniu tego projektu leży „wielkim ciężarem niepowodzenie trzech bezskutecznych [dotychczasowych] kampanii białorusizacji”<sup>38</sup> i powszechna krytyka całego periodu sowieckiego<sup>39</sup> [tak ważnego dla Białorusinów *en masse*].

Projekt 2. posiada zalety (według Joffe’go) polegające na tym, że uznaje równorzędność powszechnego, codziennego języka Białorusinów, jakim jest rosyjski, zwłaszcza że, jak podkreśla, wszystkie relacje naukowe, techniczne, ekonomiczne i w znacznym stopniu osobowe relacje odbywają się w tym języku, który ma również charakter języka międzynarodowego wobec zupełnej nieznanomości białoruskiego za granicą. Problemem jest natomiast brak wyznaczników odmienności Białorusinów i Rosjan, liberalizm zaś ekonomiczny projektu nr 2. nie odpowiada ani władzom, ani szerokim kręgom białoruskiego społeczeństwa. To, jak zaznacza Joffe, czyni go „efemerydą”.

Do zalet (przewag) projektu nr 3. autor zalicza jego „najszerszą bazę społeczną”. Ma także poparcie ze strony władz białoruskich. I wy-

---

<sup>37</sup> Грыгоры Ёфэ (Richard Joffe), *Беларусь: дзяржава ...*, *op. cit.*, s. 152–154.

<sup>38</sup> Istotę tego z kolei projektu (*bialorusizacji*) wyjaśniamy dalej.

<sup>39</sup> Грыгоры Ёфэ (Richard Joffe), *Беларусь: дзяржава ...*, *ibidem*, s. 155–156.

jaśnia, cytując innego białoruskiego analityka Alieha Manajewa (Алега Манаева): „Najwyraźniej styl zarządzania Łukaszenki, jego charyzma człowieka z ludu były i są nadal bliskie wielu Białorusinom ... miliony Białorusinów kulturowo i psychicznie utożsamiają się z Łukaszenką. ... piętnaście lat temu realną władzę w kraju posiadał premier Wiaczesław Kiebicz. Ale czy ktokolwiek na wsi i w mieście mówił o nim ‘nasz Sława!’?. Nie. A ‘nasz Saszka’ i wówczas i teraz mówi wielu ... i rozumieją się”<sup>40</sup>. Podobnie w powyższej kwestii prezentując nieco więcej *autorskich* „projektów narodowych”, wypowiada się inny znany białoruski analityk z kręgów zbliżonych do *odrodzeniowych* Piotra Rudkouski<sup>41</sup>. Projektom tym, ich rozwojowi i wpływowi na współczesną tożsamość Białorusinów poświęcimy osobne studium. Tutaj sygnalizujemy najważniejsze dla ilustracji tez o ciągłym poszukiwaniu przez Białorusinów ich własnej *ideologii narodowej*.

Taka jest Białoruś, tacy są Białorusini. Dlatego system trwa, a próby modernizacji nie tylko w wersji zachodniej-liberalnej, ale i rosyjsko-liberalnej nie zyskują poparcia w społeczeństwie białoruskim.

W *Zakończeniu* naszej niedawno zaproponowanej monografii zdiagnozowaliśmy to w sposób następujący:

„...*Narzekania* części przedstawicieli radykalnych i skrajnie odmiennych projektów opozycji nad tym, że „nie ma narodu białoruskiego”, „nie istnieje białoruskie społeczeństwo obywatelskiego” lub w ogóle nie ma takiego „narodu”, jaki sobie zaprojektował dany nurt opozycyjny (por. *projekty* wg. Rudkouskiego), są nieuprawnione. Białorusini są, jacy są. Ukierunkowani cywilizacyjnie, ze swoim historycznie ukształtowanym *mentalitetem* funkcjonują w obecnym systemie polityczno-ekonomicznym, który „chłodno”, bez widocznego entuzjazmu akceptują (nie znając innego, bojąc się *nieznanego*). Poszczególne „projekty” ukształtowania narodu społeczeństwa to jak na razie wizje autorskie lub grupowe, a nie *opyt naroda* doświadczanego, jak to określiliśmy we *Wprowadzeniu etapowo*. Obecnie doświadczają *etapu* autorytarnej, łukaszenkowskiej koncepcji o nazwie „silna i rozkwitająca Białoruś”. Koncepcję – hasło decydujące centralny (Łukaszenko) uzupełnił o

---

<sup>40</sup> *Ibidem*, s. 159.

<sup>41</sup> Por. *Projekty narodowe i liberalne protesty*. Piotra Rudkouski, *Powstawanie Białorusi*, Wrocław 2009, s. 59–122.

początkowo lekceważony element: „suwerenna”, przejmując w ten sposób hasła opozycyjnych białoruskich odrodzeniowców (ruch *adradzeński*). Koncepcja-hasło została ideowo *obudowana* projektem ipRB...<sup>42</sup>.

Dlatego, jak sądzimy, opozycyjna (niezależna) głównie *narodowa*, nauka i niezależni intelektualiści białoruscy zmuszeni byli podjąć wewnętrzną dyskusję w obrębie tego, co sami nazwali *współczesnymi problemami ideologii białoruskiej*. Jaki jest tego efekt, przedstawiamy, referując poniżej opublikowane wyniki dyskusji na ten temat.

### ***Problemy współczesnej ideologii białoruskiej*<sup>43</sup> – dyskurs o poszukiwaniu białoruskiej idei narodowej**

Anatol Taras, dyrektor niepublicznego Instytutu Historii i Kultury Białoruskiej z siedzibą Rydze, zaprosił do merytorycznych wypowiedzi dwudziestu niezależnych białoruskich intelektualistów niezwiązanych ze strukturami władzy państwowej ani niepełniących funkcji w opozycyjnych partiach białoruskich<sup>44</sup>. Tyle też tekstów, analiz, projektów znalazło się w przywoływanym zbiorze. Większość z nich została opublikowana w języku rosyjskim (osiem po białorusku). Wypowiedzieli się politolodzy, historycy, kulturologi, językoznawcy, literaci, filozofowie, psychologowie i socjologowie.

Taras jako redaktor opracowania zaznaczył, że mimo zdecydowanie „nacjonalistycznego” [sic] charakteru reprezentowanego przez ośrodek i środowiska, w tomie publikującym wypowiedzi zaprezentowano także wypowiedzi *postmodernistyczne*, uznając je za swoisty wy-

---

<sup>42</sup> Z. J. Winnicki, *Ideologia państwowa Republiki Białoruś ... op. cit.*, s. 409–410.

<sup>43</sup> Tytuł (także tytuł główny zaprezentowanego studium) przejęliśmy z cytowanego zbioru: Проблемы современной белорусской идеологии. Материалы научно-практической конференции (Минск, 3 ноября 2012 года), ред. А. Тарас, Рига, s. 240.

<sup>44</sup> Na Białorusi działa 15 oficjalnie zarejestrowanych partii politycznych. Nie istnieje (na wzór rosyjski) prezydencka partia władzy. W rejestrach Ministerstwa Sprawiedliwości RB figuruje ponadto 2016 oficjalnie zarejestrowanych organizacji pozarządowych o charakterze republikańskim (państwowym) i międzynarodowym por.: Список республиканских и международных общественных объединений, зарегистрированных Министерством юстиции Республики Беларусь по состоянию на 1 ноября 2008 г. – <[minjust.by/dfiles/spisok\\_oo.pdf](http://minjust.by/dfiles/spisok_oo.pdf)>. [22.10.2014]



raz *ideologii*, której konieczność on sam i związane z Instytutem środowiska uważają za oczywistą: „dokonywać pogrzebu ideologii jest jeszcze za wcześnie zwłaszcza w byłych krajach socjalistycznych, do których należy Białoruś”<sup>45</sup>. Tom skonstruowano metodą zaproszenia do dyskusji.

Wnioski, jakie nasuwają się w pierwszej kolejności w związku z analizą prezentowanego materiału, dowodzą oczywistego braku spójności poglądów na przedmiot dyskursu. Obok wypowiedzi o całkowitym odrzuceniu (zbędności) jakiegokolwiek koncepcji ideologicznej poszczególni autorzy zwracali uwagę na konieczność jej sformułowania albo wskazywali na cząstkowe, ich zdaniem, konieczne składowe *ideologii narodowej* potrzebnej, ich zdaniem, w rozwoju narodu i państwa białoruskiego. Do tych ostatnich zaliczono na przykład konieczność powszechnego przywrócenia języka białoruskiego w przestrzeni publicznej państwa (Алег Трусаў – Aleh Trusau) albo odpowiedniego wykorzystania bliżej nieokreślonych *programów rozwoju* w warunkach zaistnienia Białorusinów jako „pierwszego i jedyne go w świecie narodu ponowoczesnego”<sup>46</sup>, który zaistniał po okresie, gdy narody budowały swoje idee, a na ich podstawie formowały się jako zbiorowości wspólnotowe. Stąd, zdaniem jednego z autorów Wł. Mackiewicz (psycholog), dla Białorusi i Białorusinów zadaniem jest nie tworzenie (wymyślanie, wybór) *idei narodowej*, lecz budowa *programu rozwoju* społeczeństwa i państwa. Na czym mają polegać zasady tego rozwoju, autor nie precyzuje. Stawia natomiast tezę o tym, że „jeśli będziemy działać programowo, a nie ideologicznie, mamy szansę stać się liderem wskazującym drogę zarówno sobie, jak i innym [narodom] w Europie”<sup>47</sup>.

Kolejny z autorów Aliksiej Pikulik (socjolog) skoncentrował się na istocie państwowej ideologii w formule ipRB, próbując odpowiedzieć, na czym polega „siła i geneza istniejącego reżimu”, dochodząc do tezy o tym, iż współczesna Białoruś „... stanowi interesujący przykład eksperymentu społecznego o charakterze *sultańsko-autorytarnym* okraszonym ksenofobią z silną scentralizowaną władzą symulującą normalne funkcjonowanie organów państwowych ... [ipRB zaś] to w tym kon-

---

<sup>45</sup> А. Тарас, *Проблемы современной белорусской идеологии ...*, op. cit., s. 3–4.

<sup>46</sup> W. Mackiewicz Religia – ideologia – program. *Проблемы современной белорусской идеологии ...*, op. cit., s. 14.

<sup>47</sup> *Ibidem*, s. 17.

tekście „unikalne narzędzie oraz szczególny przykład takiej działalności aparatu ideologicznego, który zapewnia translację woli i charyzmy jednego człowieka”<sup>48</sup> do całokształtu ustroju i funkcjonowania państwa. Pikulik zatem nie stawia wniosku o tworzenie czegoś na kształt *kontry* do ipRB. Nie widzi potrzeby/możliwości koncipowania *białoruskiej ideologii (idei) narodowej*.

Filozof Andrzej Gornych przedstawił szkic – krótkie omówienie klasycznej teorii *ideologii*, skupił się na okolicznościach likwidacji niezależnego Białoruskiego Uniwersytetu Humanistycznego<sup>49</sup>. Teza zatem odnosi się do krytyki władz RB nie uznających „pośrednika” społecznego, jakim według Gornych’a był BUH *obwiniony* jako *spekulant ideowy* o utrudnianie „narodowi funkcjonowanie samego z sobą, to jest tworzeniu ideologicznego fantazmu Jedności Narodowej poprzez postać Wodz, Prezydenta, dzięki czemu *lud* uzyskuje własną tożsamość, jedność, uczciwość i autonomiczną autarkię”. Projektu *ideologii narodowej* Gornych nie kreuje. W monopolu ipRB widzi natomiast, jak należy postawić zaporę przeciw możliwości „rozpoznawania przez *narod* koncepcji rozwoju społecznego i ekonomicznego”<sup>50</sup>.

Równie teoretyczny szkic, ale polegający na oglądzie stanu świadomości narodowej społeczeństwa RB, poświęcił w swej analizie socjolog Siergiej Nikołajuk<sup>51</sup>. Autor ten uznał znaczenie ideologii za szczególny fenomen kultury, której to ideologii wadliwość powoduje *krach* systemu państwowo-społecznego. Uznał przy tym, iż *krach* państwowych ideologii, do których zaliczył prawosławie (Rosja carska) i komunizm (ZSSR), doprowadził do systemowego upadku organizmów politycznych, w których skład wchodziła Białoruś. Prezentując społeczno-polityczną tożsamość Białorusinów, począwszy od destrukcji, a następnie rozpadu ZSSR, Nikołajuk wskazywał na cechy społeczeństwa biało-

---

<sup>48</sup> А. Пикублик, Матрица, патернализм и семья – страна: антропология белорусской идеологии. *Проблемы современной белорусской идеологии ...*, *op. cit.*, s. 17–24.

<sup>49</sup> Obecnie działa w Wilnie jako Europejski Uniwersytet Humanistyczny. Gornych jest tam wykładowcą.

<sup>50</sup> А. Горных, Беларусь – случай антимодернистической идеологии (сокращённый вариант). *Проблемы современной белорусской идеологии ...*, *op. cit.*, s. 32–34.

<sup>51</sup> В поисках идеологии, способной сплотить расколотое общество, *Проблемы современной белорусской идеологии ...*, *op. cit.*, s. 35–48.

ruskiego jako grupy formalnie zdenacjonalizowanej oraz *rozbitej* na większość o mentalności postsowieckiej i mniejszość zorientowaną prozachodnio (tu: Unia Europejska), zróżnicowanej religijnie, a nade wszystko nieufnej, tradycyjnie zamkniętej na otoczenie międzynarodowe i nieskorej do popierania radykalnych zmian społeczno-ekonomicznych. Zdaniem Nikołajuka Białorusini stanowią społeczność, w jakiej proces narodowy „jest jeszcze daleki od zakończenia”<sup>52</sup>. Autor uznał przy tym za „martwy” zapoczątkowany w 2003 r. projekt ipRB w dodatku formujący *nacjonalizm ekonomiczny* uniemożliwiający pożądaną status *społeczeństwa obywatelskiego*. Do takiego może, zdaniem autora, doprowadzić („w charakterze ideologii”) idea „równości wobec prawa”, co sprowadzić można do koncepcji *państwa prawa*, a takiej możliwości według Nikołajuka obecnie na Białorusi nie ma. Zatem i ten autor nie formułuje *projektu* ideologicznego zdatnego *zjednoczyć rozbitych społecznie* współczesnych Białorusinów.

Juryj Czawusau (politolog) w interesującym tekście *Беларусь не проект! Нечаянный успех и неоконченная история синтетического национализма*<sup>53</sup> w wyraźnej kolizji z projektem *adrażenskim* konkluduje, iż narodowy (*nacjonalnyj*) projekt białoruski to „chroniczne pasmo niepowodzeń”, w wyniku czego aż do rozpadu ZSSR nie udało się uformować narodowej państwowości białoruskiej, a samo „istnienie Białorusinów i ich narodowego państwa to zjawisko graniczące z cudem”<sup>54</sup> ... [sami zaś] Białorusini to rzadki lud w Europie, o którym jakakolwiek rozmowa zaczyna się od dowodzenia, że istnieje”<sup>55</sup>. Dlatego, jak podkreśla, nie należy lekceważyć współistniejących koncepcji – projektów łącznie z tak przeciwstawnymi jak *adradżenski* Poźniaka czy ideologiczno-państwowy Łukaszenki, choć jak zaznacza, „żaden z nich nie będzie doprowadzony do końca”, wszystkie zaś będą miały wpływ na przyszłość kraju, mimo że nie istnieje znany gdzie indziej powszechnie uznawany wewnątrz społeczeństwa *białoruski mit narodowy*. Autor wskazuje przy tym na trzy rodzaje XX-wiecznych *nacjonalizmów białoruskich* (tu: koncepcji narodowych) do jakich zalicza: *zapadnorusizm* [teoria jedności *Rosjan*, Ukraińców i Białorusinów], *tutejszość* [inaczej:

---

<sup>52</sup> Ibidem, s. 46.

<sup>53</sup> *Проблемы современной белорусской идеологии ...*, op. cit., s. 49–61.

<sup>54</sup> Ibidem, s. 51.

<sup>55</sup> Ibidem, s. 53.

kreolstwo] i teorię *adradżeńską*, dodając przy tym niezwykle rzadką wśród intelektualistów uwagę o tym, że „Białorusini to konstrukcja współczesna, o ich zaś istnieniu jako narodu nie można twierdzić, jakoby istnieli do przełomu XIX i XX wieku”<sup>56</sup>. Wszystkie trzy powyższe koncepcje miały/mają według Czawusawa charakter ideologiczny i wszystkie łącznie złożyły się na współczesną kondycję *białoruskiego projektu narodowego*, który nadal trwa (nie jest zakończony). Jego ideowy (tu: ideologiczny) *mix* czy *eklektyzm* ujawnił się, zdaniem tego autora, w projekcie ideologii państwowej (ipRB), uwzględniając przy tym jeszcze jedną formę składową, jaką było/jest doświadczenie komunistyczne. Wniosek, jaki można wwieść z propozycji autora, jest taki, że istniejący, współczesny naród białoruski uformował się na podstawie wspomnianego doświadczenia i będzie się formował nadal z uwzględnieniem współczesnych koncepcji, jakie powstają w publicznej przestrzeni intelektualnej Białorusi. Czy jest to *ideologia narodowa*? Autor zdaje się stwierdzać, iż nie ma i nie może być jednego projektu (por. tytuł jego tekstu) takiej *ideologii*, gdyż taka wyłania się jako synteza koncepcji dotychczasowych oraz aktualizacji w obrębie tego, co zaistnieje w przyszłości.

Z jednoznacznym twierdzeniem o konieczności *ustalenia* podstaw (a za nimi treści) *białoruskiej ideologii narodowej* wystąpił w omawianej dyskusji jej inicjator Anatol Taras (historyk) w tekście *Historiografia ojczyzny – podstawą ideologii narodowej*<sup>57</sup>.

Taras w odróżnieniu od wyżej przywoływanych autorów, których możemy zaliczyć do wskazywanego wcześniej *narodowego projektu liberalnego*, należy do twardego *jądra* koncepcji *adradzeńskiej* oraz najbardziej nieprzejednanej opozycji antyłukaszenkowskiej, której naczelnymi hasłami są: uznanie dziejów WKL za dorobek Białorusinów w wyłączenie białoruskim państwie, za jakie uważają historyczną Litwę<sup>58</sup> i

---

<sup>56</sup> Współczesne podręczniki historii Białorusi zarówno państwowe, jak i (zwłaszcza opozycyjne) *dowodzą* uformowania narodu białoruskiego co najmniej w epoce europejskiego Odrodzenia.

<sup>57</sup> *Проблемы современной белорусской идеологии ...*, s. 85–102. Podkreślamy, że tekst Tarasa deklarującego się jako „nacjonalista” został napisany w języku rosyjskim.

<sup>58</sup> Por. na ten temat np. Z. J. Winnicki *Współczesne białoruskie koncepcje genezy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Studia z nauk społecznych i humanistycznych*.

oparcie na tej *tradycji* współczesnej białoruskiej świadomości narodowej oraz nadanie językowi białoruskiemu statusu jedyne­go, obowiązkowego języka państwowego. Taras formułuje definicję ideologii jako metodologiczną podstawę rozumienia – konstrukcji *białoruskiej ideologii narodowej*, odnosząc jej treści składowe do systemu [narodowych] *mitów* rozumianych tutaj jako „formuły powszechnego i wszechstronnego postrze­gania społecznego opartego o utrwalone odczucia i poglądy ... powstające [mity] jako zamiar przyjęcia światopoglądu zdolnego objąć zarówno doświadczenie historyczne, jak i zarazem uzupełnić (przy pomocy upraw­nionych spekulacji) jego kształt organiczny”. I precyzuje zaraz metodę wdrażania owej mitologizowanej *ideologii* jako „hipotezę realiów, którą po jej rozpoznaniu [skonstruowaniu] przekazuje się masom jako jednolity obraz przeszłości służący wyjaśnianiu rzeczywistości współczesnej i będący bazą dla prognozowania przyszłości [...] przy czym ‘jądro mitu’ nie poddaje się krytycznym analizom, lecz przyjmuje się na wiarę”<sup>59</sup>.

Po takim założeniu autor podkreśla, że mity i ideologie wykorzystywane są powszechnie. Na tym tle poddaje szczególnej analizie oddziaływanie ideologii sowieckiej na realia społeczne Białoruskiej SSR. Podkreśla ułomność projektu oficjalnego (ipRB). Wreszcie przedstawia specyficzny dowód na istnienie (koniecznej, niezbędnej) ideologii w systemach politycznych współczesnego świata. I tak na przykład za główny element „ideologii ONZ i UE” uznaje zasady, które *odrzucają suwerenny charakter państwa narodowego; propagują liberalną wielopartyjną demokrację; tolerancję religijną i zasady rasowej równości: propagują tolerancję dla zachowań seksualnych, które odrzucono już w średniowieczu*, w wyniku czego, jak podkreśla, następuje „ostry kryzys instytucji rodziny jako podstawowej komórki społecznej, przewaga śmiertelności nad liczbą urodzeń, zastępowanie rodzimej ludności europejskiej przez przybyszów

---

*Księga pamiątkowa ku czci Profesora Bernarda Janusza Albina w siedemdziesiątą rocznicę urodzin* (pod redakcją Mariana S. Wolańskiego i Walentego Baluka), Wrocław 2006, s. 397–423.

<sup>59</sup> *Проблемы современной белорусской идеологии ...*, s. 85. W tym miejscu podkreślamy, że analizie prezentystycznej treści tzw. *narodowej koncepcji historii Białorusi* wykorzystujemy metodę *mitologii* według A. Tarasa poświęciliśmy odrębną monografię oraz wiele studiów przyczynkarskich; por. np. Z. J. Winnicki *Historiografia jako metoda kształtowania współczesnej białoruskiej świadomości narodowej*, *Echa Przeszłości*, Nr 7/2006, s. 343–375, Olsztyn 2006.

s poza Europę odrzucających nie tylko asymilację, ale agresywnie narzucają Europejczykom swoje tradycje i mentalność” i podkreśla w tym kontekście (jako pozytywny), że „współcześni Białorusini w swej bezwzględnej większości przyjmują ze współczesnej Europy tylko jeden jej atut – technologię”<sup>60</sup>.

Od razu zaznaczmy, że ipRB w konkurencji, do jakiej lansuje się potrzebę *adradzenskigo* wariantu białoruskiej ideologii narodowej, ma charakter totalitarny, ale o wiele bardziej liberalny w kwestiach sygnalizowanych, w projekcie A. Tarasa<sup>61</sup>. Założenie projektu Tarasa wywodzi tenże z wariantu/wyboru geopolitycznego, który można składować: ani Zachód (UE), ani Wschód (FR), lecz własna droga oparta na historycznym doświadczeniu Białorusinów (zwracamy uwagę na podobieństwo do założeń ipRB: „model białoruski”). Projekt swój Taras rozpoczyna od enumeratywnego sformułowania składowych białoruskiego „narodowego mitu historycznego”, który, jak zaznacza, „historycy białoruscy dokładnie określili jeszcze w latach 90. XX wieku”, formułując jego elementy, do jakich zaliczają:

- odrzucenie jedności genetycznej wschodnich Słowian, gdyż Białorusini jako odrębny od Rosjan i Ukraińców naród mają korzenie bałto-słowiańskie<sup>62</sup>, „trzy różne etnosy, żadni bracia”;
- „fakt” posiadania przez Białorusinów „głębokich historycznych źródeł własnej państwowości (Księstwa Połockie i Nowogródzkie) starszej o sto lat od tradycji moskiewskiej;
- ogromną przewagę etnosu białoruskiego w WKL i panowania w nim kultury białoruskiej, w tym języka państwowego;
- europejski [zachodnioeuropejski] charakter instytucji państwowych i społecznych WKL, takich jak demokracja szlachecka, konstytucyjna formuła Statutów Litewskich, samorząd miast i cechów odróżniające zasadniczo „Białoruś od Moskwy”;
- doświadczenie WKL jako unikatowego państwa gwarantującego swobody różnym narodom [*народ*] i równouprawnienie wyznań

---

<sup>60</sup> *Проблемы современной белорусской идеологии ...*, s. 94–95.

<sup>61</sup> Z. J. Winnicki, *Ideologia państwowa Republiki Białoruś ...*, *op. cit.*, *passim*.

<sup>62</sup> Koncepcję taką przedstawił w szczególności A. Краўцэвіч, *Стварэнне Вялікага Княства Літоўскага* / Aleksander Krawcewicz, *Powstanie Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Rzeszów 2000.

ze szczególnym (narodowym) uwzględnieniem roli wyznania unickiego<sup>63</sup>;

- funkcjonowanie [Białorusinów, WKL] przez 100 lat w ustroju Rzeczypospolitej będącej „unikatowym wzorcem demokratycznego, federacyjnego związku [союз] dwu równoprawnych państw”;
- dystansowanie od Rosji poprzez ukazanie jej negatywnej roli w historii Białorusi („wojny zaborcze, kolosalne wyniszczenie ludności, likwidacja wolności religijnych i samorządowych, zniszczenie unityzmu, wprowadzenie niewolniczej pańszczyzny – likwidacja chłopskiej własności ziemskiej i wyniszczenie inteligencji narodowej”)<sup>64</sup>.

Na tej podstawie (*mitu*, jak zaznacza autor) Taras formułuje „nasze konkretne zadania” budowy *białoruskiej ideologii narodowej*. Stwierdza konieczność *sformułowania i powszechnej prezentacji wspólnej [białoruskiej] zdatnej życiowo [жизненноспособной] ideologii, a na tej podstawie rozpracowania konkretnych spójnych koncepcji i wreszcie stworzenie ‘maszyny’ [por. podobieństwo do łukaszenkowskiej ideologicznej wiertkalis] transmisji [ideologii] do mas*” [sic]. Koniecznością przy tym będzie, stwierdza autor, aby następowała „zwrotna korelacja pomiędzy ideologiami a masami ... [gdyż] *nasza wspólna idea winna jest prosta i zrozumiała a brzmi: ‘Białoruś ponad wszystko!’ ... by interesy białoruskiego narodu i państwa miały zawsze charakter priorytetowy*. Jest to, jak zaznacza, skierowane przede wszystkim na obronę przed „interesami rosyjskimi”, a poza tym – dodaje „... wśród sąsiadów przyjaciół nie mamy, wszyscy oni chcą albo *przyłączyć* nasz kraj (Rosja), albo jak Polacy oderwać od niego znaczną część (uruchomili program ‘małej polonizacji’ [ludności] i rozpoczęli wydawanie „Kart Polaka”).

W drugiej kolejności *ideologia białoruska*, zdaniem Tarasa, winna zapewnić: ochronę przed zawłaszczeniem realnej władzy w państwie przez „agentów TNK [korporacje transnarodowe] w szczególności Gazpromu i pozostałych superkorporacji rosyjskich”; „rozpuszczeniem

---

<sup>63</sup> Autor upatruje w tym odrębności od prawosławnej Moskwy. Unię jako wyznanie ponad 70% ruskich mieszkańców WKL skasował carat w roku 1839. Obecnie na Białorusi unityzm jest religia mniej niż marginalną.

<sup>64</sup> А. Тарас, *Исторнографія Отечества – основа нацыянальнай ідэалогіі, Праблемы савремнай беларускай ідэалогіі ...*, *op. cit.*, s. 98–99.

się ludu białoruskiego w globalnej ‘ludzkości’; utrzymanie prymatu wartości chrześcijańskich ... nad ateizmem i islamem”; ochronę „identyfikacji i tożsamości narodowej”, bo „Europa i cały tzw. ‘cywilizowany świat’ stacza się „ku Katastrofie, nieszczęściu nazwanemu w Biblii ‘końcem świata’, a my nie chcemy uczestniczyć w owym powszechnym samobójstwie”. Taras mimochodem dodaje o konieczności utworzenia „Związku Bałtycko-Czarnomorskiego” z udziałem „Białorusi – Ukrainy – Litwy – Łotwy – Estonii, których liczba ludności przekracza 60 milionów, a powierzchnia „986 tys. km<sup>2</sup>” i podaje końcowe tezy niezbędne dla „białoruskiego projektu-ideologii narodowej”, do których zalicza: „wzmocnienie państwa, uformowanie rynku towarów i usług, pogłębienie urbanizacji ... ma to zapewnić polityka państwowa oraz wysiłek intelektualny inteligencji, która jak na razie pracuje zupełnie niedostatecznie ... a jej zadanie polega nie na rewolucjonizowaniu ludu [народ], lecz wychowywaniu mas w duchu narodowym [нация]”<sup>65</sup> [sic]. Więcej szczegółów konceptualnych poza koniecznością związaną z wpojeniem Białorusinom tego, co nazwał *mitem historycznym*, Taras nie podaje<sup>66</sup>. Swą *koncepcję* doprecyzował w dwa lata później, sięgając do wezwania ... Aleksandra Łukaszenki. Taras nawiązał tutaj do swojej tezy o ideologicznych zadaniach (obowiązkach) państwa.

Jak zaznaczaliśmy, *ideologia państwowa RB* wdrażana jest w państwie białoruskim od 10 lat. Ma charakter kompleksowy, powszechny zarówno w założeniach teoretycznych, jak i wdrożeniowych. Wykorzystuje (od 2003 roku<sup>67</sup>) element narodowy głównie poprzez podkreślanie priorytetu zachowania suwerenności państwowej.

W dziesięć lat po inicjacji ipRB Łukaszenko dał nowy, natychmiast zauważony głównie przez białoruskich nacjonalistów, impuls nie tylko (jak dotąd) społeczno-państwowy, lecz wzmocniony hasłem *stricte* narodowym. Na początku bieżącego roku (2014) podczas wręczania dorocznych nagród za zasługi intelektualne w dziedzinie *Duchowe Od-*

---

<sup>65</sup> Ibidem, s. 100.

<sup>66</sup> Na takim właśnie *micie-idei* historycznego „Imperium Białoruskiego” Wielkiego Księstwa Litewskiego zbudowana jest koncepcja polityczna twórcy BNF Zianona Paźniaka. Mit ten przeniknął trwale do współczesnej białoruskiej historiografii i umacnia się w społeczeństwie białoruskim.

<sup>67</sup> Wcześniej Łukaszenko za priorytet uznawał jak najściślejsze powiązanie z Federacją Rosyjską.



rodzenie i sportowe w ramach tzw. premii *Białoruski Olimp* obchodzonych od ustanowienia takiej nagrody państwowo-cerkiewnej przez metropolitę Filareta okresie związanym z prawosławnymi świętami Bożego Narodzenia w obecności świeżo przybyłego z Moskwy na posługę w „Mińsku i całej Białorusi” nowego władcy Pawła (z ramienia Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej) Łukaszenko, podkreślając znaczenie prawosławia dla państwa i narodu Białorusi, stwierdzał: „Dzisiaj cerkiew prawosławna objawia się jako jeden z duchowych filarów społeczeństwa i jedyna konfesja, z jaką nasz rząd zawarł porozumienie o ściślejszej współpracy”, a tym kontekście jednoznacznie oświadczył: „...Nadeszła pora wyodrębnienia tego, co stanie się jednoczącą wszystkich obywateli – ideą białoruską, w którą uwierzą wszyscy – od akademika do rolnika – chłopca. Jej podstawą – co oczywiste – będzie patriotyzm, gotowość do obrony własnej spuścizny, dorobku przeszłości. Uczucia takie nie podlegają prostej kontynuacji genetycznej. Należy je formować przez odwołanie się do historii i kultury własnego ludu [народ]...”<sup>68</sup>.

Naszym zdaniem wypowiedź białoruskiego prezydenta nie oznacza zmian w istocie dotychczasowej *ideologii państwowej RB*. Ta bowiem, jak to ustaliliśmy, w cytowanej monografii mimo że ma charakter labilny i jest „korygowana” w zależności od aktualnych koncepcji Łukaszenki, posiada jeden trwały element: białoruski patriotyzm państwowy. Innego zdania są białoruscy narodowcy upatrujący jak Anatol Taras w wypowiedzi Łukaszenki nowy kierunek ipRB w duchu pogłębienia jej przez „ideę narodową” [nacja]. W dziesięć dni po enuncjacji Łukaszenki Taras traktowany na Białorusi jako *ideolog narodowy* udzielił wywiadu dziennikowi „BielGaziet”<sup>69</sup>. Taras stwierdzający faktyczne nieistnienie takiej powszechnie przyjmowanej idei powtórzył założenia zaprezentowane w roku 2012 i ogłosił „w pełni solidaryzując się z prezydentem”, że ten przyjął za priorytet owej *idei* patriotyzm i gotowość do obrony tradycji narodowych, co może nastąpić wyłącznie poprzez upowszechnienie wiedzy o historii i kulturze Białorusi, a zatem w reali-

---

<sup>68</sup> *Ад прадзедаў спакоў вякоў нам засталася спадчына – СБ. Беларусь Сегодзя – Советская Беларусь*, nr. 4 (24387) z 10.01.2014 r. <[www.sb.by/post/20157663/](http://www.sb.by/post/20157663/)> [8.02.2014].

<sup>69</sup> *Наша унікальнасьць – в нашым прамежуточным становішчы*, Nr 2 (929) z 20.01.2014 r., wywiad przeprowadził Maksim Iwaszczenko: <[www.belgazeta.by/ru/2014\\_01\\_20/topic\\_week/28149/](http://www.belgazeta.by/ru/2014_01_20/topic_week/28149/)> [8.02.2014].

zacji hasła „Białoruś ponad wszystko”. *Bez idei nie ma narodu, są mieszkańcy, a państwu i narodowi brakuje kierunkowskazów rozwoju. Idea winna być sformułowana i realizowana przez system organów państwa, winna być wykładana i realizowana w całym systemie oświatowym od szkoły powszechnej do uniwersytetów* – podsumował A. Taras. Dodał także: „...w siłach zbrojnych oraz wydziałach ideologicznych wszystkich terenowych organów władzy państwowej”. Rosja w ostatnich dniach – wyjaśniał dalej – *podjęła pracę nad ujednoczonym podręcznikiem historii ... Putin zebrał specjalistów i wyznaczył im zadania*. „Tam w Rosji dobrze rozumieją potrzebę uporządkowania nauczania historii ojczyzny”. Na Białorusi, zdaniem Tarasa, winni się tym zająć filozofowie, socjologowie, politolodzy, archeologowie – „władza państwowa winna zebrać kolektyw, postawić konkretne zadania, by zajęli się poważnie zagadnieniem ... sam chętnie, a nawet bezpłatnie wezmę w tym udział”. Na pytanie dziennikarza: czy nie lepiej powierzyć to fachowcom z Zachodu? – odpowiedział: „nie, oni będą traktowali Białoruś jako strefę wpływu, musimy to zrobić sami bez orientowania się na Zachód, Wschód i Południe”. Najpoważniejszy problem w przyszłej idei według A. Tarasa to ten, „że nasze władze dotąd nie doszły do przekonania, że Wielkie Księstwo Litewskie było państwem białoruskim ... a to najważniejszy element budowania białoruskiej idei narodowej”.

I tak wróciliśmy do początku, czyli założeń, jakie ten autor zaprezentował w roku 2012 w analizowanym wyżej tekście. Wniosek, jaki można postawić, to taki, że białoruska koncepcja *adrażdenska* zapoczątkowana w końcu lat 80. XX wieku przez Z. Paźniaka, a przejęta przez niego od wczesnodziesięcioleciowych budzicieli białoruskiej świadomości narodowej trwa w niezmienionej formule. To z kolei sprowadza się do dwu prostych narodowo-białoruskich „mitów”: uznanie istnienia państwowości narodowo-białoruskiej już w średniowieczu i przyswojenie historii WKL za własną białoruską oraz upowszechnienie języka białoruskiego we współczesnym państwie białoruskim to podstawy *białoruskiej idei narodowej* i konieczny warunek przetrwania oraz rozwoju narodu i państwa.

W korelacji z metodą ipRB można postawić tezę, że w przypadku dzisiejszej Białorusi zarówno praktyka ludowego populizmu (Łukaszenkowska ipRB), jak i propozycje – idee *narodowego nacjonalizmu* coraz mniej się różnią. Problemem Białorusinów zaś jest to, że ciągle są *pro-*

*jektowani*, bo .... ciągle trzeba im tłumaczyć, kim są i co ma być dla nich dobre, oni zaś sami przyjmują to obiektywnie i zachowują się jak przysłowiowi *partyzanci*, którzy wiedzą, że po jakimś czasie znów będą projektowani (ideologizowani) przez kolejne ośrodki decyzyjne lub ideowe. Do czasu aż dokonają wyboru cywilizacyjnego (wątpliwe) i wytworzą strukturę nowoczesnego narodu lub już tego nie zrealizują – nie zdążą jako „jedyny [pierwszy?] w świecie naród postmodernistyczny”, jak to określił cytowany wyżej Wł. Mackiewicz.

Na koniec jeszcze o jednym aspekcie narodowej ideologii białoruskiej. Zwolennicy upatrują w konstrukcji bliskiej koncepcji A. Tarasa swoistego „koła ratunkowego” dla odrodzenia (wytworzenia) narodu (*nacja*) i zarazem ostatecznego zesowietyzowania Białorusinów. Pisze o tym w omawianym tomie niezależny filozof Nikołaj Krukowski zbliżony do kręgów politycznych BNF. Istotę wyraża już sam tytuł wystąpienia: „Idea białoruska – nasze koło ratunkowe”<sup>70</sup>. Rozumie przez nią: „odkrycie białoruskiej historii w połączeniu z odrodzeniem języka białoruskiego”, a zatem, pisze dalej, „niezbędnym jest odrodzenie idei białoruskiej i uczynienie z niej sztandaru naszej narodowej (*nacja*) kultury, gdyż tylko pod nim może realnie funkcjonować prawdziwie niepodległe państwo – Republika Białoruś”<sup>71</sup>. Szczegółów *idei* Krukowski nie prezentuje<sup>72</sup>.

Zważywszy na to, co stwierdzono we wstępie odnośnie do trzech dominujących koncepcji społeczeństwa białoruskiego określanych jako projekty: *liberalny* (zdecydowanie mniejszościowy), *adradżenski* – nacjonalistyczny (zwolennicy narodowego państwa białoruskiego) – znaczący choć mniejszościowy oraz – bierna większość społeczeństwa, należy stwierdzić, iż *liberalom* ideologiczna koncepcja nie jest do ni-

---

<sup>70</sup> М. Крукоўскі, Беларуская ідэя – наш выратавальны круг! *Проблемы современной белорусской идеологии ...*, *op. cit.*, s. 202 i nast.

<sup>71</sup> *Ibidem*, s. 208.

<sup>72</sup> Z pojęciem idea białoruska albo białoruska idea narodowa można się niejednokrotnie spotkać w współczesnych opracowaniach niezależnych organizacji (także NGO) białoruskich. Przykładem niech będzie koncepcja, jaką przedstawia młodzieżowa przybudówka BNF *Малады Фронт*, którego działacze wielokrotnie korzystali i korzystają ze stypendiów i z instytucjonalnego wsparcia w Polsce. *MF* jest w Polsce traktowany jako antylukaszenkowska młodzieżowa organizacja demokratyczna. W rzeczy samej jest to jeszcze jedna tamtejsza formacja nacjonalistyczna czy zaświadcza chociażby jej deklaracja ideowa por.: <[mfront.net/maladafrontaucu/nacyyanalnaya-ideya](http://mfront.net/maladafrontaucu/nacyyanalnaya-ideya)> [22.9.2014].

czego potrzebna, *kreole* zaś i *nacjonaliści* uznają ideologię jako pożądany kierunkowskaz i receptę na rozwój narodo – państwowy Białorusi. *Kreole* przyjmują ideologię państwową obecnej władzy (ipRB) oraz przyjmą w przyszłości każdą inną zaprojektowaną przez aktualną władzę. *Nacjonaliści* z kolei „piszą” ideologię i będą dążyli do jej wprowadzenia w stylu znanym z jej obecnej państwowej formuły, lecz, jak zapowiadają, zamienią jej formułę z społeczno-obywatelskiej na narodo-wo-obywatelską.

Jest wszakże jeszcze jedna opcja, którą można określić jako narodo-liberalna, której amalgamatem jest środowisko czasopisma polityczno-kulturalnego ARCHE. Paczatak<sup>73</sup>. Komentarz autorski jednego z czołowych publicystów odnoszący się do rzekomo „nowej” koncepcji Łukaszenki i swoistego zachwytu nad nią nacjonalisty A. Tarasa (*et consortes*) jest następujący:

„Formalnie wydaje się, iż p. Taras i urzędowy lider kraju nie należą do tego samego obozu ideowego. Niemniej jednego z drugim łączy naiwna wiara w to, że idea narodowa w niczym nie różni się od wprowadzanej i propagowanej już od dziesięciu lat ‘białoruskiej ideologii państwowej’. I że proces jej utworzenia w niczym nie różni się od stworzenia odpowiedniego podręcznika<sup>74</sup>. ... Jak by powiedział Mao Tse-tung: ‘trzy lata pracy – i dziesięć tysięcy lat szczęścia’ stworzone metodami biurokratycznymi. Taką metodą można by, jak się zdaje, napisać jedynie białoruską ‘Ruchnamę’<sup>75</sup>.”

---

<sup>73</sup> ARCHE w kilku kolejnych numerach relacjonowało dogłębnie dyskusję na temat *ideologii narodowej* podjętej na konferencji zorganizowanej na podstawie tekstów zawartych w tomie *Проблемы современной белорусской идеологии ...*, *op. cit.*

<sup>74</sup> Autor nawiązuje tutaj do pierwszego „kolektywnie napisanego” podręcznika ipRB pod redakcją gen. Kniaziowa (szerzej o tym por. Z.J. Winnicki *Ideologia państwowa Republiki Białoruś ...*, *op. cit.*).

<sup>75</sup> А. Пашкевич, *Вопрос белорусской национальной идеи*, <[www.arche.by/page/ideas/17281](http://www.arche.by/page/ideas/17281)> [9.02.2014].

*Ruchnama* książka napisana przez zmarłego turkmeńskiego dożywotniego prezydenta Saparmyrata Nyýazowa: Turkmenbasza, będąca połączeniem autobiografii, fikcji historycznej i przewodnika duchowego dla Turkmenów. Corocznie są z niej egzaminowani wszyscy turkmeńscy urzędnicy. 21 marca 2006 prezydent Nyýazow oświadczył, że ten, kto przeczyta trzykrotnie *Ruchnamę*, będzie miał zagwarantowane miejsce w raju. Łukaszenko zaś w 2003 r. tak się odniósł do tej kwestii: ... *a gdzie jest podręcznik białoruskiej ideologii państwowej. Najprościej byłoby wydać książkę, powiedzmy autorstwa Prezydenta i zalecić jej studiowanie jako główne źródło mądrości.*

Należy się z zgodzić z A. Paszkiewiczem, pozostając przy tym przy diagnozie *kreolsko-nacjonalistycznej* jako *Realu* współczesnej Białorusi. Populizm i nacjonalizm białoruski mogą w przyszłości znaleźć wiele punktów styecznych. Jeśli zdominują opinię publiczną Białorusi, utrwala jej autarkiczny charakter.

*Słowa kluczowe: Białoruś, ideologia państwowa, stosunki polsko-białoruskie.*

## The ideology of State of the Republic of Belarus

### Summary

In 2003, the author developed a method for the study of contemporary Belarusian doctrine and historiography, or perhaps more accurately a study of contemporary Belarusian historical policies concerning relations with Poland and local Polish identity. The article presents the phases in the stages of development of Belarusian national consciousness (“Belarusianisation”) in the late nineteenth and twentieth centuries, mainly in relation to local Polish identity. Later in the article the author presents the concept of state ideology of the Republic of Belarus called “Belarusian national ideology” in which the President of Belarus was actively involved in developing. In the following years a whole system of theoretical assumptions of this ideology and accompanying powerful implementation system were created: from ministries through institutions of higher education and secondary schools, a network of local state administration units, separate administrative units (military, police) to state-owned enterprises in urban and rural areas, and even NGOs. The author describes this system in a separate monograph.

In this study the author also indicates the perception of the Belarusian national ideology from the point of view of independent Belarusian opposition, as well as the reaction of state authorities to "opinions" concerning this ideology.

*Keywords: Belarus, state ideology, Belarusian-Polish relations.*

---

*Tym bardziej że mamy świeży przykład – po białorusku została już wydana [...] księga „Ruchnama” przywódcy Turkmenistanu i historia Turkmenów i wytyczne, jak prowadzić gospodarstwo, jak przyjmować porody i tak dalej. Scalić w jedność, określić wszystko, co dotyczy naszej białoruskiej ideologii bezwzględnie trzeba... niezbędny jest wyższy poziom propagandowego mistrzostwa [...] nowoczesny system pracy ideologicznej [...] por. „Nowa polityka ideologiczna” referat wygłoszony przez prezydenta w dniu 27.03.2003 r. podczas spotkania z pracownikami Administracji Prezydenckiej (wiertikal) oraz rektorami wszystkich wyższych uczelni państwowych i redaktorami naczelnymi prorządowych gazet o zasięgu ogólnopaństwowym, opublikowany 28.03.2003 r. w gazecie rządowej „Białoruś Sieгодня” – „Беларусь Сегодня” (d. „Sowietskaja Białoruś” – «Советская Беларусь»).*